Bulletin

Editie 6
September 2026

Wetenschappelijk Bureau
nsc

Demografische perspectieven

Themanummer

Bijdragen over:

Het Internationaal Strafhof
Wie zijn de Nederlanders?
De kwetsbaarheid van alleenstaanden
Wordt de WIA het nieuwe schandaal?

Colofon
Bulletin
Dit blad is een publicatie van het Wetenschappelijk Bureau NSC waarin we onze projecten en onderzoeken presenteren, terugblikken op activiteiten en een podium bieden voor diverse geluiden binnen onze beweging. Bulletin draagt daarmee bij aan de missie van het WB-NSC om de partij gevraagd en ongevraagd te voeden met nieuwe inzichten en voorstellen. Dit met een blik die de dagelijks dynamiek van de Haagse politiek overstijgt en is gericht op de duurzame oplossingen voor goed bestuur en bestaanszekerheid.

Uitgever
Stichting Wetenschappelijk Bureau Nieuw Sociaal Contract (WB-NSC)
Grote Koppel 12
3813 AA Amersfoort
www.wb-nsc.nl
info@wb-nsc.nl

Bestuur Wetenschappelijk Bureau NSC
Hildebrand Bijleveld – voorzitter
Jurr van Dalen – secretaris

Directie
Jos van Ginneken – directeur

Redactie & Onderzoek
Jeroen Zandberg – eindredacteur
Sebastian Meyer – onderzoeker
Thijs Jacobs – junior onderzoeker
Ylona Hemrika – redacteur

Vormgeving & productie
Jeroen Zandberg – eindredacteur

ISSN: 3117-3608

© 2026 Wetenschappelijk Bureau Nieuw Sociaal Contract.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever; Wetenschappelijk Bureau NSC.

De toekomst van goed bestuur

Voorwoord

WETENSCHAPPELIJK BUREAU NIEUW SOCIAAL CONTRACT

September 2026

In uw handen heeft u de exclusieve zesde editie van ons blad Bulletin en daarmee ook de bundel voor ons jaarsymposium op 5 september 2026 in Scheveningen. Met deze editie trappen we het politieke jaar af op weg naar Prinsjesdag. Bij het ter perse gaan van dit blad werd het nieuw gedomineerd door berichten over onenigheid tussen de coalitiepartijen over de gewenste samenwerkingspartners om een meerderheid te krijgen voor de rijksbegroting. In essentie een herhaling van zetten van het politieke toneelspel tijdens de kabinetsformatie van het minderheidskabinet Jetten I. Dit alles na een zomer van opgelaaide boerenprotesten nadat de minister een volledig op modelair drijfzand gebouwd stikstofbeleid had gepresenteerd en vervolgens op vakantie ging.

Het is voor mij nu niet te voorspellen wat de politieke situatie is op het moment dat u dit blad zit te lezen. Dat is ergens ook niet per se relevant. Het maakt niet uit of de VVD deze begrotingsonderhandelingen heeft "gewonnen", of het CDA goed uit de "beeldvorming" is gekomen en of Jetten en D66 "de sfeer goed" hebben weten te houden. Het landsbestuur is meer dan alleen de volgende begrotingscyclus of mediaweek overleven. Toch lukt het onze politici niet dat te doen. Mocht u daar benieuwd naar zijn, dan kan ik van harte de boekrecensie van De Negen Levens van Dilan Yesilgöz aanraden om een blik achter de schermen te krijgen van de machtsmachine die Nederland al meer dan tien jaar heeft geleid.

Hoe interessant de scorebordpolitiek, mediadrama en achtergrondverhalen over de sfeer in de coalitie ook zijn, ze zeggen ons weinig over waar we als Nederland heen moeten. De grote problemen en voortdurende crises op de woningmarkt, in de zorg en in de migratieketen worden er niet mee opgelost.

Daarvoor is meer nodig, namelijk het besef dat Nederland eigenlijk niet meer bestuurd worden, maar hoogstens nog gemanaged. Dit zien we in de aanpak van het landbouw- en stikstofdossier waarbij niet gekeken wordt naar de feitelijke staat van de natuur, maar op basis van een model en Excel-bestanden hele sectoren in het nauw worden gedreven. Het wordt ook duidelijk in de afwachtende houding die Nederland inneemt op het wereldtoneel. De internationale rechtsorde wordt van alle kanten bedreigd, maar Nederland speelt weinig klaar waar het gaat om de bescherming en ondersteuning van instituten zoals het internationaal strafhof. In dit Bulletin leest u daar meer over.

Afgeven op wat andere partijen fout doen is echter makkelijk. In dit Bulletin presenteren we daarom op hét onderwerp van ons jaarsymposium 'Demografie' drie diepgaande bijdragen van onze onderzoekers hoe we deze kwestie te lijf moeten gaan. Daarnaast presenteren we onze nieuwste onderzoeken over AI en het openbaar bestuur en gaan we dieper in op wat we moeten doen nu de oorlog in Oekraïne blijft voortduren.

Kortom een goed gevulde editie om het politieke jaar mee af te trappen!

Jos van Ginneken
Directeur Wetenschappelijk Bureau NSC

wetenschappelijk bureau nsc

wetenschappelijk
bureau nsc

Inhoud

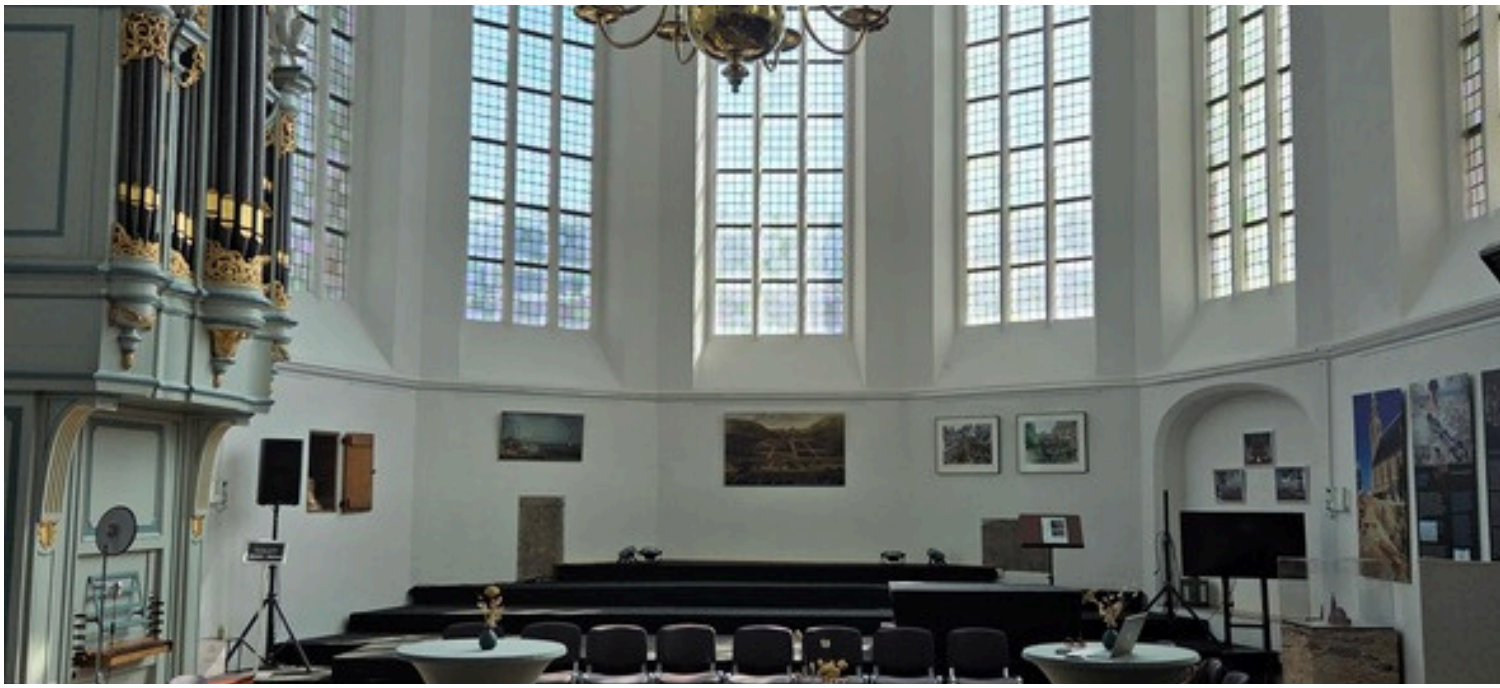

RAPPORTAGES, TRENDS & OPINIE

6 **KWETSBARE ALLEENSTAANDEN**
De kwetsbaarheid van een samenleving van alleenstaanden

DE WIA
Laat de WIA niet uitgroeien tot het nieuwe uitvoeringsschandaal

KUNSTMATIGE INTELLIGENTIE
Overheids-AI moet Nederlands leren denken

OEKRAINE, HOE NU VERDER?

18 **WIE ZIJN DE NEDERLANDERS?**

MIGRATIE EN DEMOGRAFIE
Een robuust migratiebeleid heeft een demografisch perspectief nodig

WIL DE KIEZER MEER DEMOCRATIE?
Een analyse van het Nationaal Kiezersonderzoek 2026

24 **VAN TAALRECHTEN TOT TAALMODELLEN**
Minderheidstalen in Nederland

ASIEL, IMMIGRATIE EN DE KOSTEN VOOR DE VERZORGINGSSTAAT

34 **DE WAARDE(N) VAN NIEUW SOCIAAL CONTRACT**
Goed bestuur begint buiten de Randstad en bij de burger

INTERVIEWS

14 **ALS RECHTSPRAAK WORDT BESTRAFT**
De Amerikaanse sancties tegen het Internationaal Strafhof

JURITERM
Hetzelfde Nederlands, maar met een andere betekenis

BOEKRECENSIES

27 **ENSHITTIFICATION**
Vroeger was alles beter. Toch?

DE NEGEN LEVENS VAN DILAN YESILGÖZ
Over de machtsmachine van de VVD

De kwetsbaarheid van een samenleving van alleenstaanden

Jos van Ginneken - Directeur Wetenschappelijk Bureau NSC

ANALYSE

Nederland individualiseert. Steeds meer mensen wonen alleen en een groeiende groep brengt een deel van hun leven zonder partner door. Die ontwikkeling heeft een grote invloed op de toekomst van Nederland. Niet alleen omdat zij gevolgen heeft voor de manier waarop mensen wonen en samenleven, maar ook omdat zij de economische positie van huishoudens verslechtert.

De kern van het probleem is eenvoudig: een huishouden met één volwassene beschikt over één inkomen, terwijl een huishouden met twee werkende partners in beginsel over twee inkomens kan beschikken. Wanneer het aantal huishoudens dat van één inkomen moet rondkomen sterk toeneemt, verandert daarmee niet alleen de persoonlijke financiële positie van alleenstaanden, maar ook de economische structuur van de samenleving.

Van samenwonen naar alleen wonen

Er zijn verschillende ontwikkelingen die samen bijdragen aan de groei van het aantal alleenwonenden. Voor jongere generaties is het steeds normaler geworden om na het verlaten van het ouderlijk huis eerst alleen te gaan wonen. Waar een halve eeuw geleden het verlaten van het ouderlijk huis vaak direct samenviel met samenwonen, begint tegenwoordig ongeveer driekwart van de jongeren alleen. Tegelijkertijd is de levensloop minder lineair geworden. Ongeveer één op de vijf jongeren die het ouderlijk huis verlaat, keert later weer terug naar de ouders. Ook de eerste samenwoonrelatie vindt gemiddeld op latere leeftijd plaats.

Een tweede ontwikkeling is de grotere instabiliteit van relaties. Van de stellen die rond het jaar 2000 gingen samenwonen, was na vijftien jaar ongeveer de helft nog bij elkaar. Dat geldt zowel voor gehuwde als ongehuwde stellen, en zowel voor stellen met als zonder kinderen. Ook onder jonge ouders neemt de kans op uiteengaan toe. Iedere verbroken relatie kan opnieuw leiden tot een periode waarin één of beide partners alleen wonen.

Ten slotte neemt het aantal alleenwonenden toe doordat meer mensen na een scheiding alleen verder leven en ouderen vaker zelfstandig blijven wonen. Vergrijzing versterkt daarmee de ontwikkeling. Het resultaat is dat alleen wonen niet langer een uitzondering of een tijdelijke levensfase is, bijvoorbeeld in de studententijd. Het wordt voor veel Nederlanders een belangrijk onderdeel van de normale levensloop, zo niet de norm.

Een meerderheid van partnerloze huishoudens

De ontwikkeling wordt nog duidelijker wanneer niet alleen naar eenpersoonshuishoudens wordt gekeken, maar naar alle huishoudens waarin geen partner aanwezig is. Zo worden alleenstaanden met een kind in de rekenmodellen niet altijd als een 'partnerloos huishouden' beschouwd, terwijl de sociale en economische positie in belangrijke opzichten vergelijkbaar kan zijn. Hierdoor ontstaat een blinde vlek in de statistiek, gevolgd door een blinde vlek waar het gaat om beleid.

Wanneer alleenstaanden en alleenstaande ouders samen worden genomen, ontstaat een ingrijpend beeld: al vóór 2040 kan meer dan de helft van de huishoudens bestaan uit een volwassene zonder partner, met of zonder kind. Daarmee is de ontwikkeling sterker dan wanneer uitsluitend naar het aantal eenpersoonshuishoudens wordt gekeken.

In de grote steden is deze ontwikkeling nu al ver gevorderd. Daar bestaat circa tweederde van de huishoudens uit partnerloze huishoudens. In het bijzonder de sociale huursector is een concentratiepunt van mensen die zonder partner wonen. Hier zien we al de eerste aanwijzingen voor een verband tussen "partnerloosheid" en een lagere sociaaleconomische positie.

De toekomstige samenleving zal niet simpelweg uit méér mensen bestaan, maar uit een ander soort huishoudens. Het aantal huishoudens groeit mede doordat mensen vaker afzonderlijk wonen. De huishoudens worden kleiner en daarmee verandert ook de economische basis waarop die huishoudens functioneren.

Regio's	Bevolking op 1 januari aantal
Groningen (PV)	601 286
Fryslân (PV)	665 208
Drenthe (PV)	508 109
Overijssel (PV)	1 202 375
Flevoland (PV)	462 816
Gelderland (PV)	2 173 349
Utrecht (PV)	1 415 104
Noord-Holland (PV)	3 009 386
Zuid-Holland (PV)	3 882 708
Zeeland (PV)	394 538
Noord-Brabant (PV)	2 676 955
Limburg (PV)	1 138 374
Bron: CBS Nederland	18 130 208

Eén inkomen tegenover twee

Dat brengt ons bij de economische betekenis van individualisering. Alleenstaanden hebben statistisch een hoger risico op financiële en sociale kwetsbaarheid. Het maakt namelijk nogal uit of iemand een huishouden alleen voert of samen met een partner. Daarbij spelen leeftijd en levensfase vanzelfsprekend een rol: veel alleenstaanden zijn jong en studerend, terwijl zich onder alleenstaanden ook AOW-gerechtigden bevinden. Alleenstaande ouders en gepensioneerde paren hebben relatief lage inkomens, terwijl werkende stellen jonger dan 65 en stellen met kinderen relatief vaak een hoog (gezamenlijk) inkomen hebben.

Het belangrijkste punt is daarom niet dat iedere alleenstaande arm is. Het gaat om de structurele verschillen tussen huishoudens. Een huishouden waarin twee volwassenen wonen, kan beschikken over twee inkomens en kan vaste lasten over twee personen verdelen. Een alleenstaande kan dat niet. Wanneer een inkomen wegvalt, is er binnen het huishouden bovendien geen tweede inkomen dat de schok kan opvangen.

Een samenleving waarin het aandeel alleenstaanden groeit, krijgt daardoor automatisch meer huishoudens die afhankelijk zijn van één inkomen. Dit leidt daarmee ook tot huishoudens die in de regel financieel instabieler zijn met alle gevolgen van dien. Dat maakt individualisering ook tot een economisch vraagstuk. De keuze om alleen te wonen kan voor het individu een uitdrukking zijn van autonomie en vrijheid. Maar wanneer deze levensvorm op grote schaal de dominante huishoudvorm wordt, ontstaan maatschappelijke gevolgen die niet meer uitsluitend als individuele keuzes kunnen worden beschouwd.

Daarnaast moet opgemerkt worden dat het beeld van de "happy single" (jonge hoogopgeleide vrouw in de Randstad) een fantasiebeeld is. De groeiende kwetsbare groep alleenstaanden zijn in de regel veelal man, lager opgeleid en wonend buiten de Randstad. De-industrialisering, het wegvallen van voorzieningen en nieuwe werkgelegenheid en de in zijn algemeenheid stijgende kosten van levensonderhoud vormen voor deze groep een neerwaartse economische spiraal. Deze slechtere economische positie werkt vervolgens ook door op de mogelijkheden om aantrekkelijk te zijn voor een mogelijke partner.

De woningmarkt als versterker

De woningmarkt maakt deze economische kwetsbaarheid extra zichtbaar. Een ruime meerderheid van de circa 3,4 miljoen alleenstaanden op basis van hun inkomen komt in aanmerking voor een sociale huurwoning. Van de ruim 600.000 alleenstaande ouders heeft ongeveer de helft een inkomen dat binnen de daarvoor geldende grenzen valt.

Daarmee vormen alleenstaanden en alleenstaande ouders een belangrijke potentiële groep voor de bestaande voorraad van ongeveer 2,3 miljoen corporatiewoningen. De meerderheid van gezinnen met kinderen en huishoudens met twee werkende partners heeft daarentegen geen recht op een sociale huurwoning. Wanneer het aantal partnerloze huishoudens blijft groeien en inkomen een belangrijk criterium blijft voor de toegang tot sociale huur, zal een steeds groter deel van de vraag naar sociale huurwoningen dus afkomstig zijn van huishoudens zonder partner. Dat kan de druk op de bestaande corporatievoorraad verder vergroten.

Personen in huishoudens, 2025

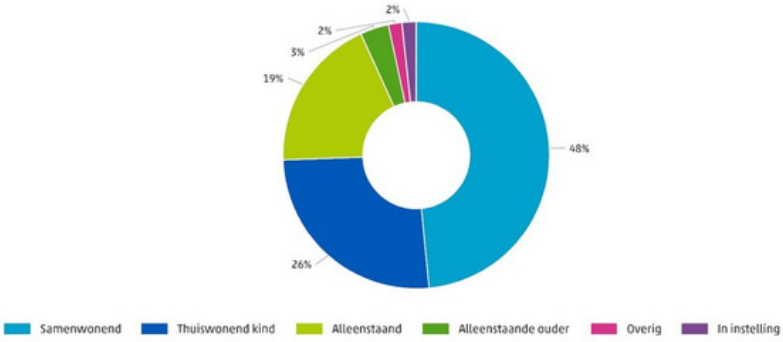

Personen in huishoudens, 2025 (personen)

Soort huishouden	Soort huishoudens
Samenwonend	8 748 168
Thuiswonend kind	4 685 554
Alleenstaand	3 380 900
Alleenstaande ouder	626 593
Overig	292 671
In instelling	310 141

Daarmee ontstaat een wisselwerking tussen demografie en woningmarkt. Meer mensen wonen alleen, waardoor meer woningen nodig zijn specifiek voor alleenstaanden. Tegelijkertijd hebben alleenstaanden gemiddeld minder financiële ruimte om een woning te betalen. De groep die behoefte heeft aan betaalbare woningen groeit dus juist op het moment dat haar financiële draagkracht gemiddeld beperkter is.

Van financiële naar sociale kwetsbaarheid

De gevolgen van individualisering stoppen bovendien niet bij inkomen en wonen. Alleenwonenden en andere partnerloze huishoudens zijn ook sociaal kwetsbaarder. Eenzaamheid komt onder alleenwonenden aanzienlijk vaker voor dan onder mensen met een partner. Ook mentale problemen worden relatief vaker ervaren binnen deze groep.

Een partner of huisgenoot kan een belangrijke bron van directe steun zijn wanneer iemand ziek wordt, werkproblemen krijgt of met andere persoonlijke tegenslagen wordt geconfronteerd. Wie alleen woont, heeft die vorm van ondersteuning niet vanzelfsprekend beschikbaar. We zien daarom een mogelijke samenhang tussen de groei van het aantal partnerloze huishoudens en een toename van eenzaamheid en mentale problemen.

Ook op de arbeidsmarkt kan dat gevolgen hebben. Mentale klachten vormen een belangrijke oorzaak van ziekteverzuim. Alleenwonenden hebben bij het ontstaan van dergelijke problemen doorgaans minder directe ondersteuning, waardoor de gevolgen groter kunnen zijn. Stress en mentale problemen kunnen vervolgens leiden tot verminderde productiviteit of langdurige uitval. Daarmee worden individuele problemen uiteindelijk ook een kwestie voor werkgevers en sociale voorzieningen.

" Individualisering leidt tot minder economische slagkracht en daarmee tot minder vrijheid."

De kwetsbaarste alleenstaanden

Niet iedere alleenstaande bevindt zich natuurlijk in dezelfde positie. Zo zijn het vooral mannen die vaker kinderloos blijven en minder vaak een partner hebben dan vrouwen. Zij lopen volgens een groter risico op sociale isolatie en beschikken daardoor vaker over een beperkt informeel zorgnetwerk.

De combinatie van alleenstaand zijn, ouder worden en het ontbreken van kinderen kan de kwetsbaarheid verder vergroten. Onder vrouwen die in de jaren tachtig zijn geboren, bleef bijna één op de vijf kinderloos. Onder mannen ligt de kinderloosheid nog hoger, waarbij mannen met minder economische en sociale hulpbronnen relatief vaak kinderloos blijven. Een groeiende groep oudere mannen zal daardoor in de toekomst geen beroep kunnen doen op kinderen voor mantelzorg en praktische ondersteuning.

Ook wanneer mensen wel kinderen hebben, is hulp niet vanzelfsprekend. Gezinnen worden kleiner en kinderen wonen vaker op grotere afstand van hun ouders. Hierdoor zal een groter beroep worden gedaan op professionele zorg, vrijwilligers-netwerken, burenhulp en bredere maatschappelijke solidariteit. Zeker in krimpregio's staan deze voorzieningen onder druk door een slinkende (beroeps)bevolking en (overheids)middelen om ze te stutten.

Een demografische ontwikkeling met economische gevolgen

De ontwikkeling naar meer alleenstaanden is daarmee meer dan een verandering in woonvoorkeuren. Het is een structurele demografische ontwikkeling die doorwerkt in inkomen, wonen, arbeid, zorg en sociale ondersteuning.

De individuele keuzevrijheid die met individualisering gepaard gaat, is reëel. Mensen kunnen hun levensloop steeds meer zelf vormgeven en zijn minder economisch afhankelijk van een partner. Maar dezelfde ontwikkeling heeft een keerzijde. De samenleving wordt opgebouwd uit steeds meer huishoudens waarin risico's niet meer binnen een huishouden over meerdere volwassenen kunnen worden verdeeld. Paradoxaal leidt dit tot minder economische slagkracht en daarmee tot minder vrijheid in de invulling van iemands leven.

Dat maakt de toekomstige ontwikkeling economisch wankeler. Niet omdat alleenstaanden per definitie kwetsbaar of arm zijn, maar omdat een samenleving met meer alleenstaanden meer huishoudens kent die op één inkomen draaien, vaker aangewezen zijn op betaalbare woningen en minder vanzelfsprekend kunnen terugvallen op een partner wanneer zich problemen voordoen.

Daarmee verandert uiteindelijk ook de vraag wat bestaans-zekerheid betekent. In een samenleving waarin het traditionele huishouden van twee volwassenen minder dominant wordt, kunnen voorzieningen, arbeidsmarkt, woningmarkt en sociale ondersteuning niet zonder meer blijven uitgaan van het huishouden als vanzelfsprekende economische en sociale eenheid van twee volwassenen.

De demografische ontwikkeling is bovendien al gaande. De vraag is daarom niet meer óf Nederland een samenleving met veel meer alleenstaanden wordt, maar hoe de samenleving zich daarop voorbereidt. Als individualisering vooral wordt gezien als een uitbreiding van persoonlijke vrijheid, dreigt de andere kant van het verhaal uit beeld te raken: de economische en sociale risico's die ontstaan wanneer steeds meer mensen hun leven zelfstandig moeten organiseren.

De groei van het aantal alleenstaanden is daarmee uiteindelijk niet alleen een verhaal over mensen die alleen wonen. Het is een verhaal over de vraag hoe een samenleving haar leden in staat stelt om economisch en sociaal overeind te blijven wanneer het traditionele vangnet van partner, gezin en familie minder vanzelfsprekend wordt.

Bouwen aan een steviger fundament

De overheid bemoeit zich gelukkig niet met de partnerkeuze van haar inwoners en dit probleem is complexer dan een subsidieregeling voor speeddatingavonden gaat oplossen. Het is allereerst belangrijk om deze ontwikkeling van vereenzaming en partnerloosheid niet meer te zien als individueel probleem, maar als een potentiële sociaal-economische bedreiging voor de bestaanszekerheid van een grote groep Nederlanders. Dat opent ook de politieke ruimte voor maatregelen die zich meer richten op de onderliggende maatschappelijke ontwikkelingen, dan enkel op het bestrijden van eenzaamheid in één bepaalde groep.

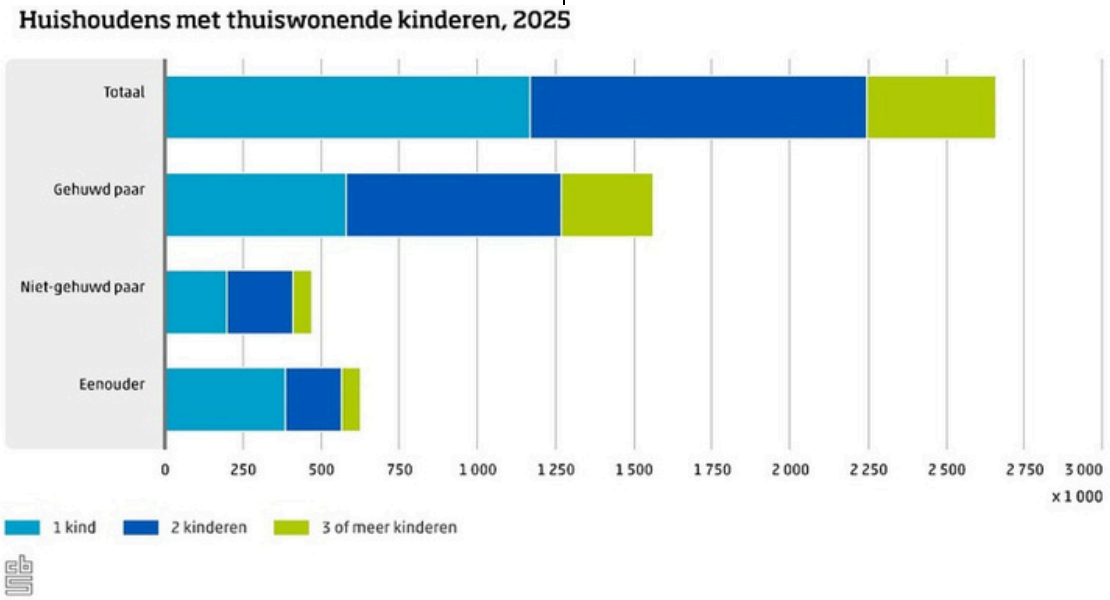

Zo is de aandacht voor het mentaal welzijn van jonge vrouwen uiteraard goed, maar het is belangrijk om uit te diepen wat de precieze verhouding is tussen groepen die mentale problemen en druk ervaren. In de media zien we vooral voorbeelden van hardwerkende carrièrevrouwen die de prestatiedruk niet meer aankunnen en met een burn-out uitvallen. Hierdoor blijft de stille strijd van eenzame laagopgeleide en armere mannen in de provincie buiten beeld. Daarbovenop zien we dat de vraag bij deze laatste groep naast goede psychische zorg ook vooral uitgaat naar goede werkgelegenheid om zelf iets op te bouwen en te kunnen voorzien tezamen met een potentiële partner.

Een tweede stap kan gezet worden op het gebied van werkindeling. De nogal vrouwonvriendelijke klacht over 'deeltijd-prinsesjes' vanuit werkgeversorganisaties en mannen met Volkskrant columns is contraproductief als we een gezonde demografische balans willen houden. Relatie- en gezinsvorming vraagt tijd en ruimte, ook juist in de verhouding tussen werk en privé. Politici die aan de ene kant oproepen tot meer uren draaien voor de baas moeten niet verbaasd zijn wanneer mensen minder tijd hebben voor familie en gezin. Dit vraagt uiteraard niet alleen om een verandering in de retoriek. De enige manier om meer deeltijdwerken mogelijk te maken is een drastische verlaging van de kosten van levensonderhoud, alleen dan is het ook financieel haalbaar om minder te gaan werken. Dit kan bijvoorbeeld door lasten op consumptie en inkomen te verschuiven naar vermogen. Zo loont werken en worden basisbehoeften goedkoper.

Vervolgens kan ook woningbouw niet buiten beschouwing worden gelaten. De oplossing voor een tekort aan woningen, is het creëren van meer woonruimte. We kunnen mensen uiteraard niet dwingen om samen te gaan wonen, maar het inrichten van meer woonvormen waarbij eenpersoonswoningen gezamenlijke voorzieningen zoals wassen, tuinen en recreatieruimte gebruiken beperkte de ruimte die per woning nodig is voor deze zaken en bevordert de opbouw van informele netwerken en verlaagt de drempel voor ontmoeting. Het is dan vervolgens wel fijn als deze woonunits zo worden opgebouwd dat samenvoeging en het uitbreiden van woningoppervlakte samen kan gaan met gezins-uitbreiding.

"De voorwaarden voor samenzijn kan de overheid scheppen, maar de laatste stap naar de ander moeten we zelf zetten."

Al het bovenstaande gaat over materiële zaken, dingen waar de overheid iets aan kan "doen". De allergie voor een overheid die zich gaat bemoeien met relatievorming is zeer begrijpelijk. Toch is de gereedschapskist op dit vlak niet helemaal leeg. Zo kunnen lesprogramma's die nu vooral gaan over het persoonlijk ontdekken en ontplooien van gender en seksualiteit veel meer ingestoken worden richting gezonde en duurzame relatievorming. Deze nadruk op het samenbrengen van mensen kan ook door worden getrokken in het subsidiebeleid van lokale overheden door vooral geld te reserveren voor plekken en activiteiten waar mensen elkaar ontmoeten in groepsverband. Plat gezegd, minder geld voor hardlooproutes en sporttoestellen voor individueel gebruik in de buitenlucht en meer voor verlengde openingstijden van buurt-huizen, bibliotheken en teamsporten. Wanneer relaties dan tot stand zijn gekomen, maar door de weerbarstigheid van het leven een moeilijke periode doormaken, kunnen we stellen helpen door relatietherapie op te nemen in het basispakket.

Geen van deze maatregelen is dé oplossing, net als dat het enkel benoeming van een Minister voor Jeugd en Gezin de doorslag gaat geven. Relaties, gezinsvorming en het overbruggen van de vereenzaming is een maatschappelijke beweging. Die kan niet door de overheid afgedwongen worden. Het is echter ook niet zo dat de opkomst van partnerloze huishoudens genegeerd kan worden. Dit vormt namelijk dé onzichtbare bedreiging voor bestaanszekerheid van Nederlandse huishoudens in de toekomst. De overheid zal dus, met maatregelen zoals hierboven, het samenzijn en het fundament van de samenleving moeten versterken. De voorwaarden kunnen geschapen worden door de overheid maar die laatste stap, naar de ander, zullen we uiteindelijk zelf moeten zetten.

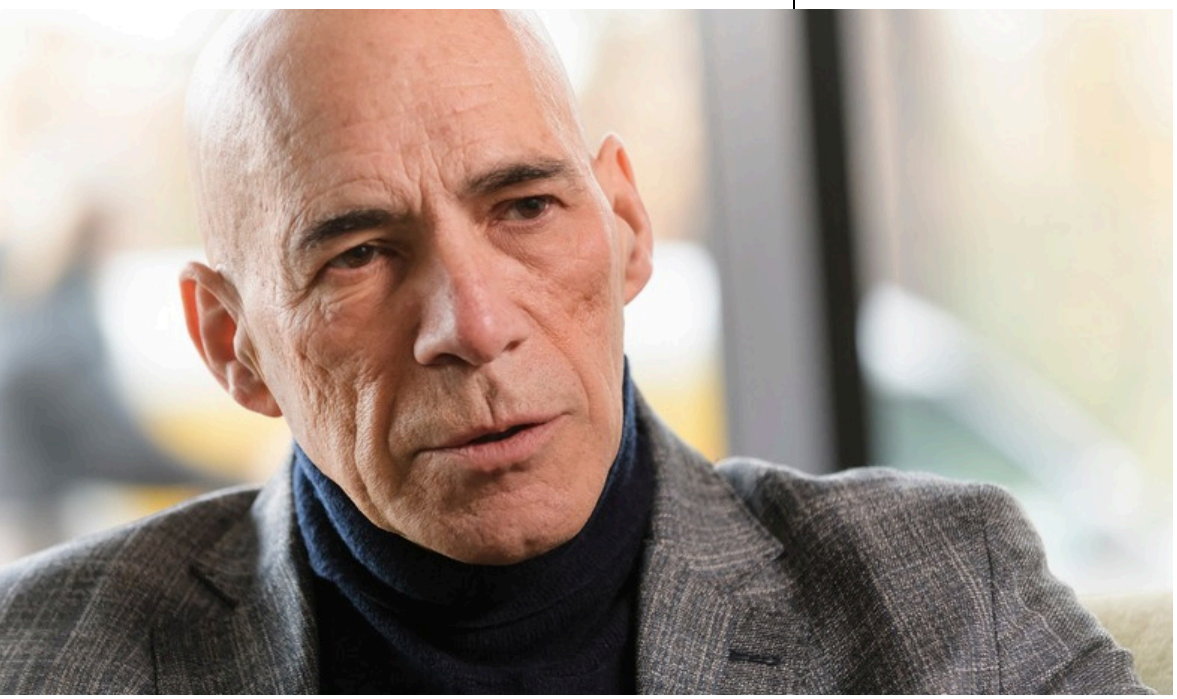

*Voor het schrijven van dit stuk is gebruikgemaakt van uitgebreid bronnenonderzoek van CBS-data door dhr. Jan Latten (links), voormalig hoofddemograaf van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Laat de WIA niet uitgroeien tot het nieuwe uitvoeringsschandaal

ANALYSE

Eddy van Hijum, voormalig politiek leider van NSC en oud-vicepremier en minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

De WIA bestaat twintig jaar. De wet heeft resultaten geboekt, maar is ook te complex gebleken voor burgers én uitvoerders. De oplossing ligt niet in bezuinigingen of financiële prikkels, maar in een fundamentele hervorming: eenvoudiger, eerlijker en met meer perspectief op werk. Dat vraagt om andere politieke keuzes dan de coalitie van D66, VVD en CDA nu maakt.

Twintig jaar geleden trad de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) in werking. De wet verving de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) en vormde het sluitstuk van een serie maatregelen om het aantal arbeidsongeschikten terug te dringen. Het aantal mensen in de WAO naderde de miljoen en de overheid moest ingrijpen. Werkgevers werden gedurende twee jaar verantwoordelijk voor loondoorbetaling en re-integratie bij ziekte, keuringen werden strenger en werkgevers gingen een hogere premie betalen als hun werknemers toch in een uitkering belandden.

De WIA richtte zich vooral op de uitkeringsgerechtigden. Het doel om inkomenszekerheid te bieden bleef overeind voor mensen die 'duurzaam en volledig' arbeidsongeschikt zijn. Hiervoor werd de Inkomensvoorziening Volledig Arbeidsongeschikten (IVA) in het leven geroepen, met een hogere uitkering van 75 procent. Mensen die ondanks hun ziekte of beperking nog over 'verdienvermogen' beschikten, moesten worden gestimuleerd dat vermogen te benutten. Voor hen werd de Werkhervatting Gedeeltelijk Arbeidsgeschikten (WGA) in het leven geroepen, met sterke, maar ook complexe financiële prikkels voor zowel werkgevers als uitkeringsgerechtigden. Mensen die minder dan 35 procent arbeidsongeschikt waren, kregen niet langer een uitkering. Zij waren voortaan op zichzelf of de bijstand aangewezen.

Een wet die steeds complexer werd

De wet leek aanvankelijk effectief. Het aantal arbeidsongeschikten daalde in de jaren na invoering aanzienlijk, in elk geval op papier. Anno 2026 is het totale aantal mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering nog altijd lager dan bij de invoering van de WIA, ondanks de groei van het aantal werkenden en de verhoging van de pensioenleeftijd.

In de afgelopen jaren groeide echter de aandacht voor de keerzijden van de wet. Gedeeltelijk arbeidsgeschikten, met name mensen in de WGA en de zogenoemde '35-minners', blijken maar moeilijk aan het werk te komen of aanvullend inkomen te verwerven. Dit probleem speelt in het bijzonder bij de kwetsbare groep 'vangnetters': zieke mensen zonder werkgever. Denk aan uitzendkrachten, WW'ers of mensen van wie het dienstverband tijdens hun ziekte eindigde. In reactie op deze problemen zijn de financiële prikkels voor werkgevers en uitkeringsgerechtigden steeds verder verfijnd en aangescherpt.

De toch al ingewikkelde WIA werd daardoor nog complexer en moeilijker uitvoerbaar. De vaststelling van de mate van arbeids(on)geschiktheid berust op medische en arbeidskundige oordelen, die zorgvuldig moeten worden gemotiveerd. Met behulp van een 'functionele mogelijkhedenlijst' wordt vervolgens theoretisch bepaald wat iemand nog zou kunnen verdienen. Het uiteindelijk vastgestelde arbeidsongeschiktheidspercentage is gekoppeld aan harde administratieve grenzen die de hoogte van de uitkering bepalen. Besluiten leiden daarom in de praktijk al tot veel bezwaarprocedures.

Deze besluiten worden extra kritisch bekeken nu het UWV de zorgvuldigheid van het proces niet meer lijkt te kunnen waarborgen. De organisatie kan het aantal keuringen, herbeoordelingen en de complexiteit van de uitvoering niet meer aan. Termijnen worden overschreden, wachtlijsten nemen toe en er worden fouten gemaakt in de berekening van uitkeringen. De hersteloperaties die vervolgens nodig zijn, belasten de uitvoering opnieuw. Het capaciteitsprobleem wordt verder vergroot doordat het UWV steeds moeilijker personeel kan vinden om al het werk te doen, in het bijzonder verzekeringsartsen. Kortom, de WIA is onuitvoerbaar geworden.

Een kwetsbare positie

Voor de mensen om wie het gaat, zieken en arbeidsongeschikten, is dit ernstig. Zij bevinden zich vanwege hun gezondheid al in een onzekere en kwetsbare situatie. Daar komt de onzekerheid over hun inkomen nog bovenop.

Veel mensen kunnen moeilijk rondkomen. De arbeidsongeschiktheidsuitkering bedraagt maximaal 70 procent van oude loon, waarbij dat loon is gemaximeerd op circa 6.700 euro per maand. Gedeeltelijk arbeidsgeschikten ontvangen echter een navenant lager percentage. Als zij er niet in slagen hun uitkering met inkomen uit arbeid aan te vullen, komen zij onder het bestaansminimum terecht. Daar komt bij dat het netto-inkomen fors daalt doordat zij niet langer de arbeidskorting voor werkenden ontvangen. De afhankelijkheid van toeslagen – en de onzekerheid die daarbij hoort – neemt tegelijkertijd toe.

Daarnaast zijn mensen die (chronisch) ziek zijn vaak meer geld kwijt zijn aan medicijnen, zorgkosten en eigen bijdragen. De financiële kwetsbaarheid en de kans op armoede en schulden ligt voor deze groep extra op de loer.

Geen bezuinigingsoperatie

De grote vraag is hoe de WIA weer uitvoerbaar en rechtvaardig kan worden gemaakt. De druk op de uitvoering moet worden verlicht, zodat mensen weer kunnen vertrouwen op een zorgvuldige beoordeling en een correct vastgestelde uitkering. Dit is goed voor de arbeidsongeschikte werknemer, maar verlicht op termijn ook de werkdruk voor het UWV. Mensen die niet meer kunnen werken, verdienen inkomenszekerheid. Mensen die nog wél geheel of gedeeltelijk kunnen werken, moeten worden gestimuleerd én geholpen om aan de slag te gaan. Werkgevers spelen daarbij een belangrijke rol.

“De WIA is zo complex geworden dat burgers én uitvoerders erin vastlopen.”

In 2024 bracht de Onafhankelijke Commissie Toekomst Arbeidsongeschiktheidsstelsel (OCTAS) advies uit over de aanpak van de problemen. Het kabinet-Schoof schetste op basis daarvan in februari 2025 de contouren van een eenvoudiger en eerlijker stelsel. In de begroting voor 2026 werden maatregelen opgenomen om de druk op de uitvoering te verlichten. Zo kwam er geld voor ‘praktisch beoordelen’. De mate van arbeidsongeschiktheid wordt hierbij bepaald op basis van feitelijk verricht werk en verdiend inkomen, in plaats van met theoretische inschattingen en fictieve functies. Ook werden middelen uitgetrokken om de beoordeling na het tweede ziektejaar sneller en efficiënter te laten verlopen op basis van het re-integratieverslag van de werkgever.

Het kabinet-Jetten lijkt deze draad vooralsnog niet verder op te pakken. In het hoofdlijnenakkoord van D66, VVD en CDA zijn vooral extra bezuinigingen aangekondigd. Zo gaat het maximale dagloon waarop de uitkering wordt gebaseerd omlaag. Ook wordt de IVA voor nieuwe gevallen afgeschaft. Daarnaast worden fiscale tegemoetkomingen voor chronisch zieken versoberd, gaat het

eigen risico in de zorgverzekering omhoog en nemen eigen bijdragen toe. Het NIBUD becijferde dat mensen met een ziekte of beperking er met honderden euro’s per maand op achteruit gaan.
De noodzakelijke stelselherziening wordt zo gereduceerd tot een bezuinigingsoperatie. Dat is een politieke keuze. Het zijn namelijk niet in de eerste plaats de stijgende overheidsuitgaven die ons dwingen om naar het stelsel te kijken. Het is waar dat de instroom in de WIA recent toeneemt. Met name de toenemende uitval van jonge mensen met psychische problemen baart zorgen. Dat vraagt vooral om meer preventie, vroegsignalering, werkaanpassing en re-integratie bij uitval door werkgever en werknemer samen.

Het aantal uitkeringen is echter niet hetzelfde als het aantal mensen dat buiten het arbeidsproces staat. Een aanzienlijk deel van de WIA-gerechtigden combineert een uitkering met inkomen uit werk. De absolute stijging van het aantal uitkeringen is bovendien mede het gevolg van een sterke toename van de arbeidsdeelname en de stijging van de AOW-leeftijd. Niet iedereen wordt gezond oud en kan doorwerken. Niettemin is de arbeidsparticipatie de laatste jaren aanzienlijk toegenomen, ook onder ouderen.

De toename van het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen heeft dan ook niet geleid tot een toename van de overheidsuitgaven voor arbeidsongeschiktheid als aandeel van het bbp. Er is geen sprake van dat de overheidsfinanciën ontsporen door de WIA. In Europees perspectief liggen de uitgaven voor arbeidsongeschiktheid rond of net boven het gemiddelde.

Breng premie en uitkering in balans

De rijksbegroting laat juist iets heel anders zien: de inkomsten uit de premies voor arbeidsongeschiktheid, de zogenoemde AOF-premie, zijn veel hoger dan de uitgaven. Sinds de invoering van de ‘Zalmnorm’ worden de uitgaven- en inkomstenkant van de begroting strikt van elkaar gescheiden. Hierdoor bestaat er geen directe relatie meer tussen de inkomsten uit sociale zekerheidspremies en de uitgaven voor uitkeringen en re-integratie.

“Mensen die niet meer kunnen werken, verdienen inkomenszekerheid.”

WIA

De lasten op arbeid zijn voor werkgevers nu veel hoger dan de uitgaven voor arbeidsongeschiktheid rechtvaardigen. Er valt veel voor te zeggen om premie en uitkeringslast weer meer aan elkaar te koppelen en daarmee de Zalmnorm los te laten. Een lagere premie verlaagt de arbeidskosten voor werkgevers en is een directe stimulans om mensen in dienst te nemen. Daarbij kan tevens worden overwogen om de premiegrondslag te verbreden. De WIA zou stap voor stap moeten worden omgevormd tot een brede volksverzekering, die niet alleen werknemers maar ook zelfstandigen – dus alle werkenden – verzekert. Dit vermindert de tweedeling op de arbeidsmarkt tussen goed en slecht verzekerde werkenden.

Eerlijker én eenvoudiger

Het verbeteren en vereenvoudigen van de WIA is iets anders dan het versoberen ervan. Een rechtvaardig stelsel biedt inkomenszekerheid aan mensen die niet of niet langer in staat zijn om te werken. NSC had in haar – door het CPB doorgerekende – verkiezingsprogramma voor 2026-2030 een verhoging opgenomen van het wettelijk minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen, waaronder de WIA-uitkeringen. Daarmee zou de afhankelijkheid van toeslagen worden verminderd. Tegelijkertijd wilden we de zwaar opgepompte arbeidskorting verlagen, in combinatie met lagere belastingtarieven voor zowel werkenden als niet-werkenden.

“De WIA moet eenvoudiger én eerlijker worden.”

Ook wilden we de drempel voor een arbeidsongeschiktheidsuitkering verlagen van 35 naar 25 procent. Daarmee werd tegemoetgekomen aan de kritiek van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) op de invulling die Nederland geeft aan internationale verplichtingen. Daarnaast trokken we een half miljard euro per jaar uit voor de reparatie van hardheden in de sociale zekerheid: kleinere maatregelen die de complexiteit verminderen en veel kunnen betekenen voor zowel uitvoerders als uitkeringsgerechtigden.

Mensen met resterend arbeidsvermogen hebben niet alleen verplichtingen nodig, maar ook een reëel recht op ondersteuning. De WGA bevat stevige financiële prikkels voor mensen om hun arbeidsvermogen aan te spreken, maar weinig stimulans voor werkgevers om hen daadwerkelijk aan het werk te helpen. Er moet daarom meer ruimte komen voor aangepast werk en ondersteuning op de werkplek, al in de eerste twee jaar van ziekte.

Voor veel gedeeltelijk arbeidsgeschikten ligt passend werk niet bij de oude werkgever, maar mogelijk wel bij een andere werkgever of in een andere sector. NSC wilde daarom de no-riskpolis structureel maken voor werkgevers die mensen in dienst nemen die langdurig ziek zijn of een arbeidsbeperking hebben. Hierdoor wordt het voor werkgevers aantrekkelijker om mensen met een ‘vlekje’ aan te nemen en komt ook deze groep makkelijker aan een baan. Ook wilden we de periode van loondoorbetaling bij ziekte voor kleine werkgevers beperken tot maximaal één jaar. Voor kleine werkgevers is het risico op ernstige verstoring van de bedrijfsvoering door langdurig zieken nu eenmaal groter.

Een rechtvaardige WIA vraagt ten slotte om een sterke vereenvoudiging. De huidige wetgeving kent verschillende uitkeringsregimes, ingewikkelde berekeningen en harde grenzen. Om het stelsel overzichtelijker te maken stelde NSC, in navolging van OCTAS, in het verkiezingsprogramma voor om de karige vervolguitkering in de WGA na vijf jaar af te schaffen. In plaats daarvan zou in de eerste uitkeringsjaren beter bepaald moeten

worden wat iemand qua werk nog wél kan. Ook het samenvoegen van de WGA en de IVA draagt bij aan vereenvoudiging. De duurzaamheid van de uitval is voor het UWV in de praktijk namelijk moeilijk vast te stellen. Vanwege de inkomenseffecten voor IVA-gerechtigden, die nu 75% van het oude loon ontvangen, kan deze maatregel echter alleen onderdeel zijn van een totaalpakket dat méér inkomenszekerheid biedt aan mensen die niet meer kunnen werken. Ook moeten bestaande uitkeringen worden gerespecteerd.

De WIA moet eenvoudiger én eerlijker worden. Alleen zo voorkomen we dat een uitvoeringsprobleem uitgroeit tot een nieuwe crisis voor de bestaanszekerheid van kwetsbare burgers en van vertrouwen in de overheid.

WIA

Overheids-AI moet Nederlands leren denken

Door Jeroen Zandberg - redacteur
Wetenschappelijk Bureau NSC

OPINIE

Het onderstaande artikel is op maandag 24 augustus 2026 in het dagblad Trouw verschenen

Kennis van onze taal, cultuur en geschiedenis is voor kunstmatige intelligentie bij de overheid geen bijkomstigheid. Zij is noodzakelijk om burgers rechtvaardig te behandelen en te voorkomen dat vooroordelen ongemerkt onderdeel worden van beleid en bestuur.

De Nederlandse overheid maakt steeds vaker gebruik van kunstmatige intelligentie. AI helpt ambtenaren bij het beantwoorden van vragen, het analyseren van documenten en het voorbereiden van beleid. Deze ontwikkeling biedt kansen, maar vraagt ook om fundamentele keuzes. Een daarvan krijgt nog te weinig aandacht: vanuit welke taal, cultuur en waarden redeneert de AI die onze overheid gebruikt?

Een AI-model is geen traditioneel computerprogramma dat uitsluitend vooraf vastgelegde regels uitvoert. Het herkent patronen, legt verbanden, interpreteert teksten en doet voorstellen. In die zin redeneert het op een manier die lijkt op menselijk denken. Maar zoals mensen nooit volledig neutraal zijn, is ook AI dat niet. De antwoorden die een AI-model geeft worden gevormd door de teksten waarop het is getraind en door de keuzes van ontwikkelaars over welke antwoorden wenselijk en veilig zijn.

Daarom komen sociale en politieke vooroordelen in alle grote AI-modellen voor, al verschillen aard en omvang ervan per model. Een AI-model kan personen anders beoordelen op grond van leeftijd, geslacht, afkomst, beperking of sociaaleconomische positie. Politieke vooroordelen zijn vaak subtieler. Die blijkt bijvoorbeeld uit de onderwerpen die een model benadrukt, de argumenten die het overtuigender presenteert en de waarden die het als vanzelfsprekend uitgangspunt neemt.

Veel modellen zijn voornamelijk getraind op Engelstalige, en dan vooral Amerikaanse, teksten. Daardoor kunnen Amerikaanse maatschappelijke verhoudingen, politieke tegenstellingen en culturele aannames ongemerkt worden toegepast op Nederlandse vraagstukken. Begrippen als solidariteit, bestaanszekerheid, verzuiling, polderen en de menselijke maat hebben echter een eigen historische en bestuurlijke betekenis. Wie die context niet kent, kan weliswaar grammaticaal correct Nederlands schrijven maar toch de Nederlandse samenleving verkeerd begrijpen.

Juist daarom is een uitkomst van het Amsterdamse project Grip op LLMs opvallend. Amsterdam loopt voorop bij het onderzoeken en invoeren van AI-modellen. Bij een inventarisatie onder gemeenteambtenaren werden kennis van de Nederlandse taal en kennis van de cultuur en geschiedenis van Amsterdam echter als relatief onbelangrijke criteria beschouwd. Dat is een ernstige onderschatting. Een overheid die beleid laat ondersteunen door systemen zonder voldoende kennis van de samenleving waarop dat beleid betrekking heeft, loopt het risico van haar eigen bevolking te vervreemden.

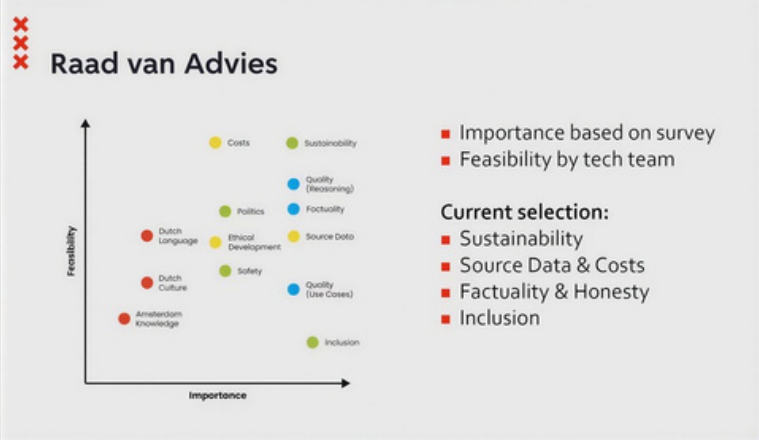

Dat risico is niet theoretisch. De toeslagenaffaire heeft laten zien wat er gebeurt wanneer institutionele vooroordelen, gebrekkige gegevens en een blind vertrouwen in geautomatiseerde systemen elkaar versterken. Burgers werden niet meer als mensen met een eigen verhaal gezien, maar als risicoprofiel. AI kan zulke fouten helpen voorkomen, maar kan ze ook sneller, grootschaliger en minder zichtbaar reproduceren. Een toeslagenaffaire 2.0 voorkomen begint daarom met testen: niet alleen op technische prestaties, maar ook op sociale, politieke, culturele en taalkundige vooroordelen (in het Engels: bias).

De overheid moet eisen dat AI-modellen aantoonbaar goed functioneren in het Nederlands en kennis hebben van onze bestuurlijke verhoudingen, geschiedenis en maatschappelijke diversiteit. Daarbij horen onafhankelijke toetsen, transparantie over trainingsgegevens en voortdurende controle in concrete praktijksituaties. Ook regionale talen, lokale verschillen en het taalgebruik van uiteenlopende bevolkingsgroepen verdienen daarin een plaats.

Het doel is niet om AI één officiële Nederlandse mening op te leggen. Democratische waarden zijn juist gebaat bij verscheidenheid en tegenspraak. Wel moeten systemen die het openbaar bestuur ondersteunen onze samenleving voldoende begrijpen om verschillende perspectieven eerlijk te kunnen wegen. AI in het openbaar bestuur is uiteindelijk niet alleen een technische innovatie, maar een keuze over wie wij zijn en hoe wij bestuurd willen worden. Als de overheid met behulp van AI gaat redeneren, moet die AI niet alleen Nederlands kunnen verstaan. Zij moet Nederland ook begrijpen.

Als rechtspraak wordt bestraft

INTERVIEW

Door Jeroen Zandberg

De Amerikaanse sancties tegen het Internationaal Strafhof treffen niet alleen rechters en aanklagers, maar ook hun gezinnen, banken en digitale leven. CICC-vertegenwoordiger Zoé Paris waarschuwt dat achter de zichtbare persoonlijke schade een aanval schuilgaat op het internationale recht - en op Nederland als gastland van het Hof.

Een bankrekening die van de ene op de andere dag wordt geblokkeerd. Een creditcard die niet meer werkt. Geen vliegticket of hotelkamer meer kunnen boeken en afhankelijk worden van anderen om gewone boodschappen te betalen. De Amerikaanse sancties tegen medewerkers van het Internationaal Strafhof klinken als een abstract geopolitiek conflict, maar hun uitwerking is onthutsend alledaags. “De onzekerheid is een belangrijk onderdeel van de sancties”, zegt Zoé Paris, *Advocacy Coordinator* van de *Coalition for the International Criminal Court* (CICC). 'Een dienst die vandaag nog werkt, kan morgen verdwijnen.'

Bulletin sprak met haar naar aanleiding van het CICC-rapport *Criminalising Accountability: The US lawfare against the international justice system*. Het rapport verscheen in april 2026 en is gebaseerd op 45 interviews met alle personen en organisaties die vanwege hun werk met het Strafhof zijn gesanctioneerd. De interviews laten zien hoe een Amerikaans presidentieel besluit dankzij de wereldwijde dominantie van Amerikaanse banken, betaalnetwerken en technologiebedrijven ver buiten de Verenigde Staten doorwerkt.

Het Internationaal Strafhof (ICC) in Den Haag

Een hof voor de zwaarste misdrijven

Het Internationaal Strafhof, meestal aangeduid met de Engelse afkorting ICC, werd opgericht door het Statuut van Rome en is sinds 2002 gevestigd in Den Haag. Het is het eerste permanente internationale strafhof. Het vervolgt personen die worden verdacht van genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven. Het Hof is echter geen vervanger van nationale rechtbanken, maar een laatste hulpmiddel wanneer staten niet bereid of niet in staat zijn de zwaarste internationale misdrijven zelf daadwerkelijk te vervolgen.

Daarom spreekt Paris over veel meer dan een conflict tussen Washington en één instelling. “Door het ICC aan te vallen, vallen de Verenigde Staten het gehele internationale rechtssysteem aan, en daarmee ook de erfenis van Neurenberg.” Het Hof is niet alleen afhankelijk van het werk van de aangestelde rechters, aanklagers en onderzoekers, maar ook van slachtoffers, advocaten, deskundigen en maatschappelijke organisaties die misdrijven documenteren en bewijsmateriaal verzamelen.

De CICC verbindt dat maatschappelijke veld. Deze coalitie omvat volgens haar actuele publicaties meer dan 2.500 organisaties in ruim 150 landen. Zij zet zich in voor een onafhankelijk en effectief Strafhof, voldoende financiering, de rechten van slachtoffers en toegang van maatschappelijke organisaties tot het Hof. De coalitie neemt zelf geen standpunt in over lopende zaken. Juist daardoor kan zij verschillende stemmen bijeenbrengen zonder daarmee de rol van aanklager of rechter over te nemen.

Amerikaanse 'lawfare'

In februari 2025 ondertekende president Donald Trump Executive Order 14203. Daarmee konden sancties worden opgelegd aan personen en organisaties die betrokken zijn bij bepaalde onderzoeken of procedures van het ICC. De Amerikaanse regering stelt dat het Hof onrechtmatig optreedt tegen Amerikanen en n Israëliërs, terwijl beide landen niet zijn aangesloten bij het Statuut van Rome. Het ICC baseert zijn bevoegdheid echter mede op

territorialiteit: wanneer vermeende misdrijven plaatsvinden op het grondgebied van een staat die de rechtsmacht van het Hof heeft aanvaard, dan kan ook een onderdaan van een niet-aangesloten staat worden onderzocht.

Volgens Paris probeerden de Verenigde Staten eerst het Statuut van Rome te laten wijzigen, zodat onderdanen van niet-lidstaten buiten bereik van het Hof zouden vallen. Toen daarvoor onvoldoende steun bestond, werd de druk opgevoerd. De sancties begonnen bij aanklagers en rechters, maar zijn inmiddels ook gericht tegen medewerkers, een VN-deskundige en Palestijnse mensenrechtenorganisaties. In augustus 2026 werden zelfs ICC-president Tomoko Akane en Abdoulaye Seye, een senior jurist van het aanklagerskantoor en kandidaat voor de rechtersverkiezingen, op de sanctielijst geplaatst.

Lawfare betekent hier niet simpelweg dat juridische middelen worden ingezet in een conflict. Het is volgens de CICC het gebruik van financieel en bestuursrechtelijk machtsvertoon om onafhankelijke rechtspleging af te schrikken en te ontregelen. Rechters worden geraakt vanwege rechterlijke beslissingen, aanklagers vanwege hun vervolgingsbeleid en maatschappelijke organisaties omdat zij informatie aanleveren. 'Het doel is enkelen te treffen om zodoende het gedrag van velen te veranderen', zegt Paris. De zwaarste schade blijft daardoor onzichtbaar: een jurist die een zaak niet aanneemt, een getuige die zwijgt, bewijs dat niet wordt gedeeld of een kandidaat-rechter die zich terugtrekt.

Sancties dringen het privéleven binnen

Formeel verplichten de sancties Amerikaanse personen en bedrijven om bezittingen te blokkeren en de dienstverlening te staken. Door de grote invloed van de Amerikaanse infrastructuur zijn deze sancties bijna overal te voelen. Visa, Mastercard en American Express zijn Amerikaans. Internationale overboekingen lopen vaak door een systeem waarin Amerikaanse banken of de dollar een rol spelen. Ook e-mail, cloudopslag, sociale media, domeinnamen en boekingsplatforms worden gedomineerd door Amerikaanse bedrijven. Niet-Amerikaanse ondernemingen gaan bovendien soms verder dan juridisch noodzakelijk uit angst zelf risico te lopen. Deze overcompliance maakt de sancties nog veel omvangrijker en moeilijker te omzeilen. De gevolgen verschillen

Boven: Deelname van de CICC aan de vergadering van de Assembly of States Parties

daarom per persoon én per land. De Britse bankrekeningen van ICC-aanklager Karim Khan werden volgens het CICC-onderzoek bevroren. VN-rapporteur Francesca Albanese kon in Italië, Zwitserland en Nederland geen rekening openen en beschikte niet meer over een betaalpas. Een Georgische rechter zag zijn rekening gesloten en kreeg de eis een lening versneld af te lossen. Voor internationale functionarissen in Den Haag betekent het ontbreken van grensoverschrijdend betalingsverkeer dat zij geen geld naar familie in hun land van herkomst kunnen sturen.

De situatie hangt echter sterk af van de bescherming door het eigen land. Die steun kan beginnen met een publieke verklaring, maar krijgt pas werkelijk betekenis wanneer ministeries banken, verzekeraars en andere dienstverleners rechtstreeks aanspreken. Regeringen kunnen schriftelijk bevestigen dat Amerikaanse sancties niet automatisch op hun grondgebied behoren te worden toegepast en kunnen bedrijven juridische en politieke rugdekking geven. Frankrijk en Slovenië deden dat volgens Paris actief voor hun gesanctioneerde onderdanen. Italië bood VN-rapporteur

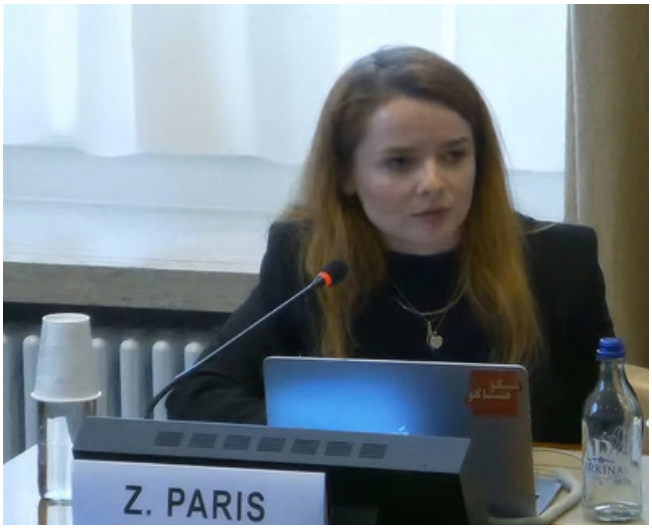

Zoé Paris, Advocacy Coordinator van de Coalition for the International Criminal Court (CICC) tijdens een conferentie in Geneve, Zwitserland

Albanese die bescherming echter onvoldoende en ook de Britse regering trad volgens haar niet op om Khans tegoeden vrij te krijgen. Het verschil in steun van een overheid maakt een groot verschil: de één behoudt toegang tot essentiële diensten, de ander moet het dagelijks leven via familie of collega's organiseren.

Organisaties worden digitaal uitgewist

Voor organisaties kan een sanctie neerkomen op institutionele wurging. De Palestijnse organisaties Al-Haq, het Palestinian Centre for Human Rights, Al Mezan en Addameer verloren bankdiensten, financiering en samenwerkingspartners. Amerikaanse medewerkers moesten vertrekken en langdurige juridische en onderzoekssamenwerkingen werden beëindigd. YouTube verwijderde kanalen met honderden video's die volgens de organisaties misdrijven documenteerden. Addameer verloor volgens Paris ook sociale-media-accounts, zijn website, domeinnaam en toegang tot Microsoft-diensten, inclusief gegevens waarvan geen reservekopie kon worden gemaakt.

Daarmee worden niet alleen organisaties gestraft, maar verdwijnt tevens potentieel bewijsmateriaal. Medewerkers werkten door zonder loon, vertelt Paris, maar veerkracht kan geen betalingsverkeer vervangen. De noodoplossingen die staten voor het ICC zoeken zijn niet beschikbaar voor deze maatschappelijke organisaties. “Zij zijn grotendeels alleen gelaten om met de gevolgen om te gaan.”

Europa heeft een middel, maar gebruikt het niet

De Europese Unie beschikt over een blokkeringsverordening uit 1996. Deze is ontworpen om Europese personen en bedrijven te beschermen tegen de extraterritoriale werking van sanctiewetgeving van derde landen. De Europese Commissie kan Amerikaanse regelgeving aan de bijlage toevoegen. Dan ontstaat een juridisch kader dat naleving van de betrokken buitenlandse sancties in de EU tegengaat, buitenlandse besluiten niet erkent en onder voorwaarden het verhalen van schade mogelijk maakt.

Vooralsnog is de Amerikaanse Executive Order 14203 niet aan die bijlage toegevoegd. De Commissie en verschillende lidstaten vrezen volgens Paris een confrontatie met Washington en wijzen erop dat de verordening oorspronkelijk vooral rond handel en kapitaalverkeer is ontwikkeld. Zij erkent dat het instrument niet perfect is, maar noemt het wel 'het meest relevante middel dat de Europese Unie nu heeft'. Wanneer banken en technologiebedrijven alleen verklaringen van solidariteit ontvangen zullen ze immers dezelfde risicoafweging maken en de sancties uitvoeren.

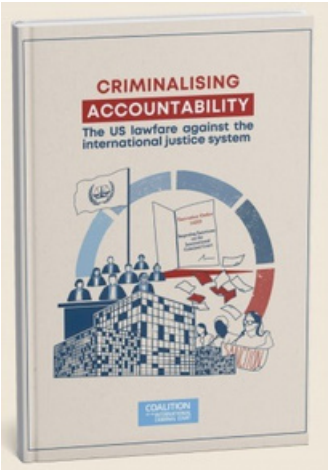

De bijzondere verantwoordelijkheid van Nederland

Nederland heeft in dit debat meer gewicht dan een doorsnee lidstaat. Het Strafhof staat in Den Haag; medewerkers wonen hier, ontvangen hier hun salaris en gebruiken Nederlandse banken en voorzieningen. Bovendien heeft Nederland zich internationaal geprofileerd als gastland van vrede en recht. Als een buitenlandse mogendheid vanuit eigen wetgeving de praktische werking van een in Nederland gevestigde internationale rechtbank kan aantasten, raakt dat ook de Nederlandse rechtsorde en soevereiniteit.

Paris benadrukt dat Nederland het Hof wel degelijk helpt bij het vinden van concrete oplossingen. Veel daarvan blijft vertrouwelijk, omdat openbaarheid de noodvoorzieningen juist kwetsbaar kan maken. Frankrijk en Duitsland ondersteunen het ICC aantoonbaar met ICT-gerelateerde diensten. De grootste Nederlandse verantwoordelijkheid ligt volgens haar echter bij de financiële infrastructuur: toegang tot bankrekeningen, betaalmiddelen en internationale overboekingen.

Juist daar is de Nederlandse opstelling erg afwachtend. De Tweede Kamer en afzonderlijke Kamerleden hebben aangedrongen op activering van de Europese blokkeringsverordening, maar de regering steunt die stap volgens Paris pas wanneer het ICC als instelling wordt gesanctioneerd. Individuele rechters, aanklagers en organisaties worden nu al getroffen, terwijl een institutionele sanctie het Hof mogelijk plotseling van banken en internationale betalingen afsnijdt. Het ICC heeft kantoren en missies in meerdere landen en betaalt herstelmaatregelen voor slachtoffers. Wachten tot het gehele Hof op de sanctielijst staat, betekent wachten tot een dreiging een acute crisis is geworden.

Een open land kan niet wegkijken

Voor Nederland is dit geen abstracte juridische strijd. Een open economie is afhankelijk van voorspelbare regels, grensoverschrijdend betalingsverkeer en vertrouwen dat geschillen juridisch in plaats van door macht worden beslecht. Juist middelgrote landen hebben belang bij een internationale orde waarin niet het grootste land bepaalt welke rechter onderzoek mag doen. Wanneer buitenlandse sancties in Den Haag feitelijk kunnen beslissen wie een rekening, cloudomgeving of vliegticket krijgt, dan wordt niet alleen het Strafhof verzwakt, maar ook de Nederlandse autonomie.

Staten zouden de sancties publiekelijk moeten afwijzen, banken en dienstverleners actief beschermen tegen Amerikaanse druk, nationale en Europese blokkeringsregels inzetten en oplossingen beschikbaar maken voor álle getroffenen, ook maatschappelijke organisaties. Daarnaast moeten Europa en Nederland investeren in financiële en digitale weerbaarheid, zodat de werking van internationaal recht niet afhankelijk blijft van enkele Amerikaanse bedrijven.

De gesanctioneerden zelf laten zich niet intimideren en zijn vastbesloten door te gaan. Maar hun persoonlijke moed mag geen alibi worden voor politieke passiviteit. Het Strafhof is juist opgericht omdat de berechting van de zwaarste misdrijven niet afhankelijk mag zijn van de instemming van machtige verdachten of hun bondgenoten. De vraag voor Nederland is: wil het alleen gastheer van het internationale recht zijn, of is het bereid dat recht ook te beschermen?

Oekraine, hoe nu verder?

OPINIE

Door Jan van der Meer

Na vier jaar oorlog is het tijd om stil te staan en te reflecteren: gaat het nog een beetje?

Sinds Vladimir Poetin op televisie aankondigde dat hij een 'speciale militaire operatie' zou beginnen in Oekraïne, een land dat hij beschuldigde van neofascistisch beleid, is de wereld ingrijpend veranderd. In die vier jaar is er veel gebeurd. Miljoenen Oekraïners sloegen op de vlucht, tienduizenden mensen kwamen om het leven, en nog altijd lijkt een einde aan het conflict ver weg.

Europa is alerter dan ooit. In gezamenlijk verband zijn honderden sancties tegen Rusland ingesteld. De handel is grotendeels stilgevallen, Nederland en andere Europese landen hebben zich losgemaakt van Russisch gas, en het besef is doorgedrongen van wat Oost-Europese landen al jarenlang bleven herhalen: Rusland vormt een structurele bedreiging voor de westerse democratie. In de westerse wereld heerste helaas nog het idee dat Rusland onder Vladimir Poetin democratischer kon worden, of in ieder geval dat onze handel beschermd zou blijven.

Wat is er dan over? Het grootste land ter wereld is grotendeels geïsoleerd geraakt van Europa, maar speelt nog steeds een rol op het wereldtoneel. Landen als India en China, en recent ook de Verenigde Staten, hebben posities ingenomen waar Europa ooit invloed had.

Ondanks dat het dagelijks leven niet meer is zoals vóór de oorlog voor de gewone Rus, wist Rusland een diepe economische depressie vooralsnog te voorkomen. Tegelijkertijd is iedere vorm van binnenlands protest hard neergeslagen. Dat werd pijnlijk zichtbaar met de dood van oppositieleider Aleksej Navalny twee jaar geleden. Recent onderzoek, waaraan ook Nederlandse partijen meewerkten, wijst erop dat hij door het Russische regime is vergiftigd.

En dat alles terwijl Oekraïne nog iedere dag wordt aangevallen. In steden als Kyiv is het luchtalarm inmiddels een vertrouwd geluid geworden, bijna even herkenbaar als fluitende vogels in het park. Dit is meer dan een militair conflict. Het is een humanitaire ramp die niemand ontziet. Hele generaties groeien op met schuilkelders als klaslokalen en explosies als achtergrondgeluid. Het trauma dat nu wordt opgebouwd, zal nog decennialang doorwerken in het leven van miljoenen Oekraïners, als een nachtmerrie waar je niet uit wakker kan worden.

Hoe kun je je voorstellen dat je land systematisch wordt verwoest? Dat alles wat vertrouwd is, je straat, je school, je ziekenhuis, zelfs de speeltuin waar je vroeger in speelde, in puin ligt? Dat het energienet doelbewust wordt aangevallen, waardoor gezinnen in de al koude Oekraïense winters zonder verwarming, zonder licht, soms zelfs zonder water komen te zitten? Oorlog gaat hier niet alleen over territorium, maar over het breken van een samenleving.

Desondanks laat deze oorlog heel duidelijk zien dat Oekraïne weerbaar is. Op de straten van Kyiv hoor je tegenwoordig op de bankjes vaak dezelfde mop: "Rusland en NAVO woedden een oorlog in Oekraïne. Sindsdien zijn 70,000 Russische soldaten overleden, vrijwel het hele arsenaal van Rusland is opgeblazen en dat terwijl het Russische leger al op vrijwel alles tekorten heeft. En de NAVO? De NAVO is er nog niet eens."

Na 4 lange jaren is het niet raar dat zoveel mensen zich toch op een zekere manier verslagen voelen. Nog voordat Rusland binnenviel werd er gezegd dat Rusland nooit Oekraïne zou binnenvallen, er werd gesproken over dat het land economisch zo slecht ervoor zou staan dat binnen 3 maanden alles plat zou liggen, er werd zelfs gesproken over dat het protest in Rusland intern zou groeien en het volk in revolutie ging. Niks ervan is waar gekomen. Na alle theorieën die we hebben, blijft enkel nog een waarheid over. Een harde waarheid die soms moeilijk is om aan te kijken. Dit conflict bleek geen kwestie van dagen of weken. Het werd geen korte beslissende confrontatie maar een uitputtingsslag die inmiddels al 4 jaar duurt.

Juist daarom is het van belang dat wij in Nederland niet wegkijken. De strijd van Oekraïne gaat niet alleen over fysieke grenzen op een kaart hertekenen, maar over vrijheid en ons niet laten intimideren door een dictatoriaal regime, waarden die wij in Nederland delen. Het is dan ook niet gek dat in de afscheidsspeech van minister-president Dick Schoof hij het belang van blijvende steun aan Oekraïne benadrukte.

Solidariteit is geen tijdelijke emotie maar een principiële keuze. Nederland moet wat er ook gebeurt achter Oekraïne blijven staan. Niet voor politiek gewin, niet uit sentiment, niet uit tijdelijke solidariteit, maar uit overtuiging van wat juist is. Daarom blijven wij het zeggen: Slava Ukraini.

Wie zijn de Nederlanders?

Door: Jeroen Zandberg – Onderzoeker Wetenschappelijk Bureau NSC

ANALYSE

Wie zijn de Nederlanders en waar komen zij vandaan? Het WB-NSC heeft onderzoek verricht naar deze vraag. Het rapport zal spoedig worden gepresenteerd. Verwantschapspatronen kunnen indirect inzicht geven in duurzame sociale en culturele relaties. Zij laten weliswaar niet zien welke taal iemand sprak, welk geloof iemand aanhing of hoe iemand zichzelf identificeerde, maar ze tonen wel aan dat culturele en maatschappelijke grenzen invloed hadden op het onderlinge samenleven. Verwantschapsstructuur moet dan ook niet worden opgevat als de biologische grondslag van cultuur, maar als een historisch spoor van menselijke relaties die mede door cultuur en maatschappelijke instituties zijn gevormd.

De bevolking van Nederland stamt niet af van één oorspronkelijk historisch volk. Wel is de periode tussen 1000 en 1100 belangrijk omdat dit de datering is van een breed gedeeld vermengingssignaal in het DNA van de hedendaagse Nederlandse bevolking waardoor het 'moderne Nederlandse genoom' ontstond. De regionale verwantschapsstructuur is deels echter veel ouder dan duizend jaar. Verscheidene onderzoeken laten zien dat de interne Nederlandse structuur divers is in vergelijking met op het oog vergelijkbare landen. Zo laat onderzoek zien dat de bevolking van Denemarken grotendeels uit één cluster bestaat. Het Verenigd Koninkrijk en Ierland bevatten beiden minstens één zeer groot cluster, terwijl in Nederland geen enkel cluster domineert. De gemiddelde genetische differentiatie tussen Nederlandse clusters is bovendien groter. In deze betekenis, fijnmazige regionale differentiatie, is de onderzochte Nederlandse bevolking daarom heterogener.

Een divers land, ook vóór de recente immigratie

Nederland was intern al divers voordat in de twintigste eeuw grote groepen migranten van buiten Europa arriveerden. Onderzoek naar het DNA van Nederlanders met regionaal gewortelde voorouders toont een duidelijke noord-zuidstructuur, maar ook verschillen tussen oost en west en binnen provincies. In een grootschalig onderzoek werden op het fijnste analyseniveau veertig verwantschapsclusters onderscheiden. Ook het commerciële DNA-test bedrijf Ancestry identificeert meer dan dertig clusters. Die clusters zijn natuurlijk geen afzonderlijke volkeren, maar concentraties van overeenkomsten met vaak vloeiende overgangen tussen aangrenzende gebieden. Zo zijn bijvoorbeeld verschillen zichtbaar tussen het oosten en westen van Noord-Brabant en tussen delen van Zuid-Holland. Limburg vertoont verwantschap met zowel Belgische als Duitse groepen, terwijl in het oosten de overeenkomsten met Duitse groepen groter zijn. De landsgrens is zodoende geen harde scheidslijn. Dat Nederland ondanks zijn geringe oppervlakte zo'n fijnmazige structuur kent, hangt samen met de manier waarop mensen vroeger leefden. Veel mensen werden geboren, trouwden en stierven binnen dezelfde regio.

Daarnaast speelden religie en sociale positie een belangrijke rol bij de partnerkeuze. Katholieken trouwden meestal met katholieken en protestanten met protestanten. Ook binnen protestantse kerkgenootschappen en sociale milieus bestond een sterke voorkeur voor de eigen groep. De Nederlandse bevolking was dus divers op regionaal, religieus en sociaal gebied. De huidige, door internationale migratie verder toegenomen diversiteit vervangt die oude verscheidenheid niet, maar voegt er wel nieuwe lagen aan toe.

Voor dit onderzoek is ook gebruikgemaakt van gegevens van MyHeritage en Ancestry; Amerikaanse commerciële DNA-testaanbieders. MyHeritage heeft miljoenen klanten die hun DNA via een test hebben afgestaan om daarmee hun afkomst en verwantschap te ontdekken. Op basis van die gegevens heeft het bedrijf bevolkingsgroepen gegroepeerd naar verwantschap. Zo is er onder andere de groep 'Europa' waarbinnen de Europese etniciteiten zich bevinden. Opvallend hierbij is de grote onderlinge overlap van Europese etniciteiten. Alleen de etniciteit Sardinië staat volledig apart van de anderen. Het overzicht dat MyHeritage geeft laat tevens regionale clusters zien: Baltische staten, Oost-Europa, Noordwest Europa, Balkan, Zuid-Europa. De onderlinge verschillen zijn echter klein.

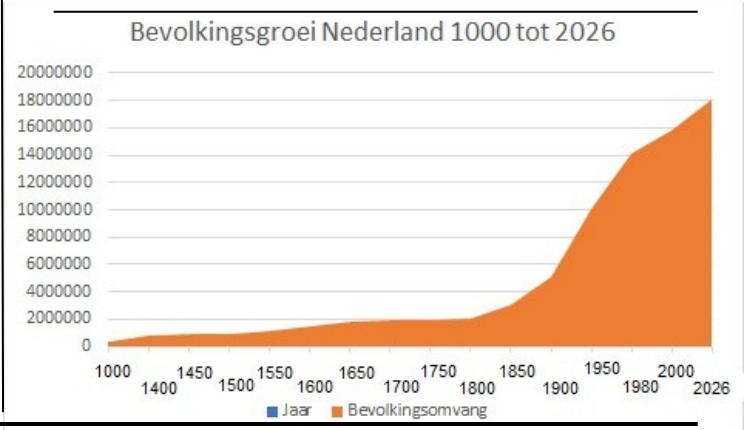

Boven: 31 overlappende verwantschapsclusters volgens Ancestry

Een ander opvallend punt is dat veel etniciteiten met anderen samenvallen. Zo wordt de Nederlandse cluster vrijwel volledig omgeven door de Duitse cluster. Het Nederlandse verwantschapsprofiel kan vanuit dit perspectief dus ook worden gezien als een deelverzameling van het Duitse profiel. Tevens is er een grote overlap met de clusters Scandinavië en Engeland. Veel Europese etniciteiten zijn vanuit dit perspectief onderling inwisselbaar. Net zoals het Nederlandse verwantschapsprofiel een deelverzameling is van de Duitse, geldt dit ook voor de etniciteiten Tsjechisch en Oostenrijks.

Tevens is het vrijwel onmogelijk om onderscheid te maken tussen de clusters Litouws, Lets, Ests en Fins; de overlap is vrijwel volledig. Hetzelfde geldt voor Joden, Zuid-Italianen en Grieken, die vrijwel volledig overlappen. Ook in de Balkan is de overlap tussen de etniciteiten zo groot dat de onderlinge verschillen vrijwel onzichtbaar zijn. Dit betekent dat als je van een willekeurige groep het etiket verandert, of er een of meer verwijdert, er niets verandert aan de indeling. De vraag is dan in hoeverre een dergelijke etniciteit vanuit een verwantschapsperspectief daadwerkelijk bestaat.

Een model moet de werkelijkheid weerspiegelen

Genetisch en genealogisch onderzoek maakt veel gebruik van wiskundige modellen. Bekende modellen suggereren bijvoorbeeld dat alle Europeanen betrekkelijk recent een gemeenschappelijke genealogische voorouder hebben. Zo geeft een veelgebruikt model als uitkomst dat elke persoon die duizend jaar geleden in Europa leefde en nakomelingen kreeg, de voorouder is van alle Europeanen die vandaag leven. Deze theoretische uitkomst staat echter te veraf van de werkelijkheid om zinvolle objectieve informatie te verschaffen. Bekende wiskundige modellen hebben vaak als aanname dat mensen binnen een bevolking min of meer willekeurig een partner vinden. De werkelijkheid is vanzelfsprekend anders, want de godsdienst die men aanhing, de sociale status en fysieke afstand bepaalden grotendeels welke huwelijkspartner binnen bereik lag. Daarnaast kregen niet alle mensen evenveel kinderen. Tevens is de geschiedenis gevuld met grote gebeurtenissen zoals epidemieën, oorlog en stichterseffecten, die ervoor zorgden dat sommige families oververtegenwoordigd raakten en anderen verdwenen.

Deze reële gebeurtenissen zorgen ervoor dat de gebruikte wiskundige, abstracte, modellen geen historische gemeenschappelijke voorouder aantonen, maar slechts een antwoord geven op de aannames van het model. Als we een realistisch model dat accurate voorspellingen over de werkelijkheid geeft, willen maken dan moeten we dit model aanvullen met echte gegevens uit bijvoorbeeld huwelijksregisters en DNA-databases. Dit WB-NSC-onderzoek geeft handvatten om de bekende modellen aan te passen zodat ze beter overeenkomen met de werkelijkheid.

Nederlander door een gezamenlijke toekomst

De genetische geschiedenis laat zien dat Nederland niet is ontstaan uit één volk, maar dat het land bestaat uit verschillende regionale gemeenschappen die elk een eigen identiteit hebben ontwikkeld. De individuen uit die regionale gemeenschappen werden uiteindelijk 'Nederlands' omdat ze via deze identiteit meer kansen kregen op het gebied van handel en onderwijs en de schaalgrootte meer veiligheid bood. De Nederlandse identiteit is daardoor niet direct te herleiden tot een genetische eenheid, maar is een samenwerkingsverband om gezamenlijk een toekomst te vormen die anders niet mogelijk zou zijn.

Deze historische ontwikkeling is ook van belang voor inzicht in het Nederland van nu en in de toekomst. Vele miljoenen mensen zijn de laatste decennia naar Nederland gemigreerd en kunnen deel worden van een nieuwe Nederlandse identiteit als we ervoor zorgen dat iedereen van deze vergrootte samenwerking profiteert en met elkaar samenwerkt.

Onder: Europese overlappende verwantschapsclusters volgens MyHeritage

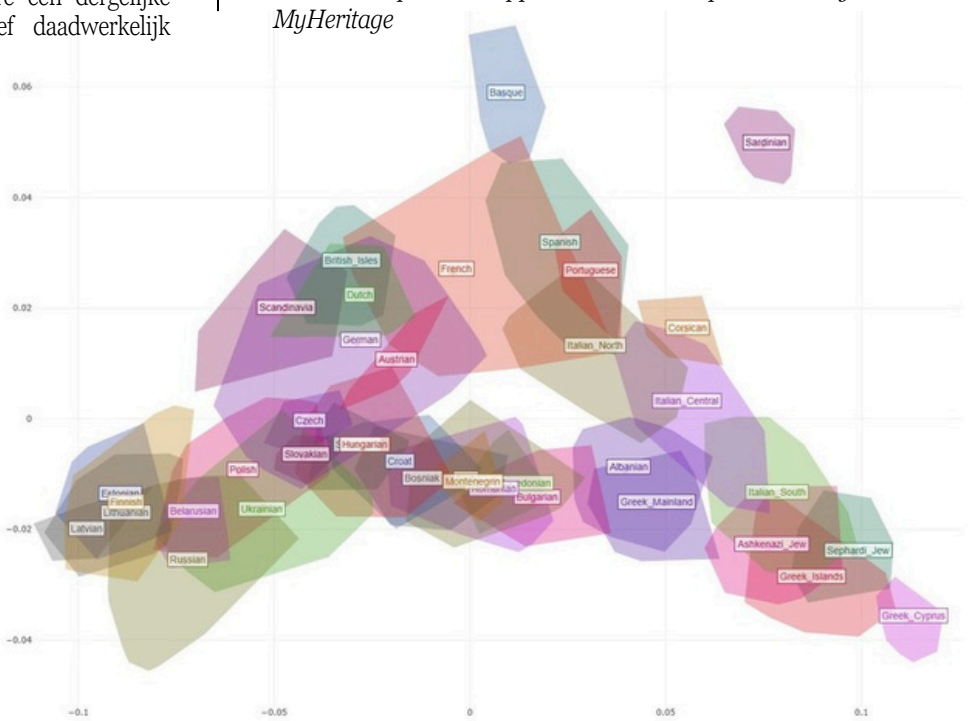

Een robuust migratiebeleid heeft een demografisch perspectief nodig

ANALYSE

Dr. Sebastian Meyer, rechtsgeleerde en onderzoeker Wetenschappelijk Bureau NSC

Achter de slepende 'migratiecrisis' gaan fundamentele vraagstukken schuil. Neem de discussie rond de huisvesting van statushouders. Het kabinet-Schoof was van plan om de voorrangsregeling voor statushouders af te schaffen. In tijden van woningnood vond de regering het niet uitlegbaar dat statushouders voorrang krijgen op andere woningzoekenden louter omdat zij erkende vluchtelingen zijn. Nadat het wetsvoorstel door het kabinet-Jetten werd ingetrokken, is het door zelfstandig Kamerlid Keijzer, JA21 en de Groep Markuszower opnieuw ingediend (in nagenoeg ongewijzigde vorm). De Raad van State adviseerde negatief over beide wetsvoorstellen, omdat zij onder meer in strijd zouden zijn met het recht op gelijke behandeling (art. 1 Grondwet).

Het advies van de Raad van State gaat er in essentie van uit dat de ongelijke uitgangspositie van statushouders gecompenseerd dient te worden, opdat iedere woningzoekende in Nederland gelijke kansen heeft op een woning. De voorrangsregeling is hier een effectief instrument voor. De opstellers van de wetsvoorstellen zien dit echter als 'positieve discriminatie' en willen de behandeling van statushouders juist 'normaliseren'. Na een overgangsfase waarin de woningvoorraad vergroot en de asielinstroom verlaagd wordt, zouden statushouders gewoon – zonder enige voorkeursbehandeling – op een woning moeten wachten, net zoals andere woningzoekenden. Voor- en tegenstanders van de voorrangsregeling zijn het er dus over eens dat sociale huurwoningen op grond van het gelijkheidsbeginsel verdeeld moeten worden, en dat zich ook statushouders op dit beginsel kunnen beroepen. Het verschil van mening heeft enkel te maken met de interpretatie van het gelijkheidsbeginsel.

Maar is het wel terecht dat statushouders en woningzoekenden met een Nederlands paspoort op gelijke voet toegang krijgen tot een schaars sociaal goed? Wie puur vanuit een abstract idee van gelijkheid redeneert, zal dit een ronduit absurde vraag vinden. Echter, voorbij het globalistische frame verschijnt de statushouder niet primair als rechthebbende, maar als vreemdeling wiens verzoek om bescherming door de soevereine Nederlandse staat is ingewilligd. Deze staat is geen uitvoerend orgaan van een internationale of Europese mensenrechtenorganisatie. Integendeel: de Nederlandse staat is gesticht door en handelt namens de politieke gemeenschap van de Nederlanders. De staat dient zich in de eerste plaats te bekommeren om het algemeen welzijn binnen díe gemeenschap.

Dat heeft implicaties voor de verdeling van schaarse goederen zoals sociale huurwoningen, treffend geformuleerd door de Amerikaanse filosoof Michael Walzer in Spheres of Justice: 'De idee van verdelende rechtvaardigheid veronderstelt een begrensde wereld waarin verdeling plaatsvindt: een gemeenschap die gecommitteerd is om sociale goederen te verdelen, te ruilen en te delen, in de eerste plaats onder elkaar.' Met andere woorden: sociale goederen worden binnen een reeds bestaande gemeenschap verdeeld, en dat veronderstelt een idee van wie erbij hoort en wie niet. Maar dat betekent ook dat die verdeling – of algemener: het handelingsvermogen van de politieke gemeenschap – in het gedrang komt zodra het onderscheid tussen leden en vreemdelingen niet meer wordt gehandhaafd. Het voorbeeld van de voorrangsregeling laat zien dat dit een reëel gevaar is. Het gelijkheidsdenken leidt tot verwatering van de nationale politieke gemeenschap.

Een demografisch perspectief maakt inzichtelijk wat er concreet op het spel staat. Bij ongewijzigd beleid zal de bevolkingsgroei en -samenstelling de komende decennia voornamelijk door immigratie worden bepaald. Enerzijds leidt een combinatie van weinig geboortes en veel sterfgevallen tot natuurlijke krimp van de autochtone bevolking. Anderzijds fungeert immigratie als de enige groeifactor. Tegenwoordig is het migratiesaldo zelfs aanzienlijk groter dan nodig zou zijn om de natuurlijke krimp te compenseren. Wat asielmigratie betreft is het verder van belang dat de meeste vluchtelingen in Nederland blijven. Dit geldt zowel voor uitgeprocedeerde asielzoekers die om verschillende redenen maar moeilijk uitgezet kunnen worden, als voor statushouders. Die laatste categorie heeft tevens recht op gezinshereniging. Hier komt bij dat veel asielmigranten in een gezinsvormende leeftijd zijn. Daarom heeft juist deze migrantengroep een hoog groeipotentieel. Als men zich ten slotte realiseert dat de meeste asielzoekers uit Afrikaanse en Aziatische landen komen die ver af staan van de Nederlandse cultuur, dan rijst de vraag of de Nederlandse politieke gemeenschap zich niet langzamerhand zelf opheft door de geschetste demografische ontwikkeling stilletjes toe te staan.

Voor de duidelijkheid: het gaat hier niet om een romantisch verlangen naar een etnisch-homogeen Nederland. Waar het wel om gaat is de onderlinge solidariteit en het vertrouwen die nodig zijn om gezamenlijk – ondanks alle verschillen – als nationale politieke gemeenschap te handelen. Dat zijn de morele fundamenten van onze democratie. Als die als gevolg van demografische veranderingen eroderen, verliest de staat zijn gezag en valt de nationale politieke gemeenschap uit elkaar. Dat is funest voor burgers en lokale gemeenschappen die voor hun welzijn deels aangewezen zijn op de staat. Maar hoe kan de overheid waarden beschermen die historisch gegroeid zijn en die in eerste instantie door burgers en hun gemeenschappen gecultiveerd worden?

Beleid moet vanuit de Nederlandse politieke gemeenschap worden ontwikkeld, waarin vreemdelingen willen worden opgenomen. De overheid dient er dus rekening mee te houden dat vreemdelingen – als zij eenmaal zijn toegelaten – onderdeel worden van die gemeenschap. Dat vereist, kort gezegd, culturele selectie in alle fases van het migratieproces, met name op het gebied van asielmigratie (want door het visumbeleid is kennismigratie van buiten de EU nu al deels cultureel selectief). Wat de toelating betreft, is het nodig om asielprocedures in eigen land te vervangen door procedures in derde landen waar erkende vluchtelingen voor hervestiging naar Nederland worden geselecteerd, onder andere op basis van hun culturele achtergrond (zie het rapport 'Grip op asielmigratie' van het WB-NSC).

"Beleid moet worden ontwikkeld vanuit de Nederlandse politieke gemeenschap waarin vreemdelingen willen worden opgenomen."

Ook wanneer de initiële, tijdelijke bescherming overgaat in een permanent verblijf, moeten vluchtelingen bewijzen dat zij het Nederlanderschap verdienen. Daar is een aanscherping van het naturalisatiebeleid voor nodig. Een vreemdeling mag het Nederlanderschap pas verkrijgen als hij onderdeel is geworden van de sociale en culturele praktijken van lokale gemeenschappen. Dat vergt een langdurig maatschappelijk integratieproces dat nu nog buiten het formele naturalisatietraject valt, waarin vooral abstracte kennis getoetst wordt.

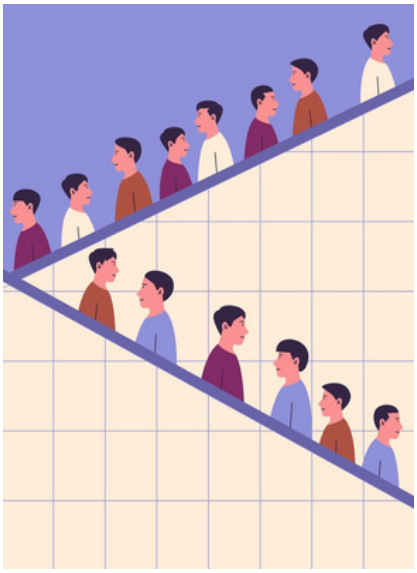

Samenvattend: de discussie rond de voorrangsregeling voor statushouders illustreert dat het migratiebeleid tegenwoordig niet vanuit de Nederlandse politieke gemeenschap wordt ontwikkeld. Een demografisch perspectief maakt duidelijk waarom dat problematisch is: in laatste consequentie staat het voortbestaan van de politieke gemeenschap op het spel. Om het tij te keren is een strenge culturele selectie van vreemdelingen (vooral asielmigranten) noodzakelijk, zowel in het toelatings- als in het inburgerings-/naturalisatiebeleid.

Wil de kiezer eigenlijk wel meer democratie?

Een analyse van het Nationaal Kiezersonderzoek 2026

ANALYSE

Door Jos van Ginneken - politicoloog en directeur Wetenschappelijk Bureau NSC

Stilstaand water is ongezond, dat geldt ook voor de democratie. Onze manier van Nederland besturen is al in beweging sinds Thorbecke de laatste hand legde aan zijn grondwet van 1848. Nederland heeft zich ontwikkeld van een centraal door de koning benoemde volksvergadering naar een per district verkozen democratie tot de huidige manier van kiezen met kieslijsten en bijna volledige proportionele vertegenwoordiging. Wie in Nederland nu 1% van de stemmen haalt, behaalt daarmee ook 1% van de zetels in de Tweede Kamer.

De laatste grote hervorming van ons kiesstelsel ligt echter alweer even achter ons met de waterschapsverkiezingen van 2008. Vanaf dat moment verkiezen we onze waterschapsbestuurders met kieslijsten (net als bij de gemeenteraad, provincie en Tweede Kamer) en niet meer door individuele kandidaten die genoeg ondersteuningsverklaringen moeten verzamelen om zich verkiesbaar te stellen. De waterschapsverkiezingen zijn sowieso al langer een bron van innovatie met een geschiedenis in de laatste 25 jaar waarbij eerst per post, vervolgens op een aantal plaatsen via internet en sinds een aantal jaar nu enkel nog in het stemhokje gestemd kan worden.

Toch zijn ook dit enkel cosmetische aanpassingen die gaan over de wijze waarop stemmen uitgebracht worden. Voor de laatste update van het kiesstelsel moeten we terug naar de jaren 10 van de twintigste eeuw. Tussen 1915 en 1920 werd het districtenstelsel afgeschaft en ingeruild voor een proportioneel stelsel met landelijke kieslijsten per partij. Daarnaast werd ook het algemeen kiesrecht ingevoerd, eerst voor mannen, een jaar later gevolgd door het vrouwenkiesrecht. Sindsdien is geëxperimenteerd met adviserende referenda voor de benoeming van burgemeesters en stemcomputers, maar bleef het verder op het gebied van democratische vernieuwing stil.

Wie het nationaal kiezersonderzoek, na iedere verkiezing gepubliceerd door vooraanstaande politicologen, erop na slaat ziet dat dit aansluit bij de voorkeur van een grote kiezersgroep. De steun voor extra democratisering is in het beste geval gelijk gebleven en in de meeste gevallen zelfs afgenomen. De steun voor het overdragen van beslissingsbevoegdheden aan burgerfora, het direct verkiezen van de minister-president of de invoering van een regionaal kiesstelsel komen geen van allen boven de 50% uit. De best scorende hervormingen zijn de invoering van correctieve referenda (48%) en de invoering van een kiesdrempel van 5% die wordt gesteund door twee derde van de kiezers. Uitschieter naar beneden met 7% steun is het land laten besturen door succesvolle zakenlieden. Het schaduwpresidentschap van Elon Musk in de VS krijgt in Nederland dus weinig handen op elkaar.

De lage steun voor (grote) hervormingen van het Nederlandse bestuursstelsel is op het eerste gezicht een teleurstellende uitslag voor voorstanders van hervorming van onze democratie. De enige hervorming met brede steun, het verhogen van de kiesdrempel, met het dubieuze argument dat dit zal leiden tot het beter besturen van Nederland De reden dat Jetten I door een gebrek aan steun in de Tweede Kamer al tientallen plannen heeft moeten intrekken komt niet doordat de steun van allerhande eenmansfracties nodig is. De reden dat we op dit moment geen meerderheidskabinet hebben is omdat VVD en D66 respectievelijk GroenLinks/PvdA en JA21 uitsloten als kabinetspartners zo concludeerde informateur Van Haersma-Buma in zijn eindadvies aan de Tweede Kamer.

Los daarvan is de invoering van een kiesdrempel allesbehalve een maatregel te noemen die zal leiden tot verdere democratisering. Het zal namelijk vooral leiden tot een minder goede afspiegeling van de samenleving in het parlement. Hierdoor zullen stemmen van minderheden en kleinere kiezersgroepen slechter gehoord

worden. Dit is in lijn met de maatschappelijke ontwikkeling die Cuperus en De Voogd omschrijven in hun 'Atlas van Afgehaakt Nederland'.

Wil de kiezer dan eigenlijk wel meer democratie? Ook voor het antwoord op deze vraag kunnen we te rade gaan in het nationaal kiezersonderzoek (NKO). Daarin valt namelijk ook te lezen dat een grote minderheid, 40%, ontevreden is over hoe Nederland bestuurd wordt. De meeste kiezers leggen de prioriteit bij zorg en wonen en maken zich zorgen over de effectiviteit van de politiek. Na de verkiezingen presenteert het minderheidskabinet van D66, VVD en CDA een maatregelenpakket dat vooral draait om bezuinigingen op de sociale zekerheid en grote investeringen in defensie, waarvan ze op het gebied van de bezuinigingen op de WIA ook nog eens bijna direct bakzeil moeten halen vanwege een gebrek aan steun in het parlement. De grote nadruk op defensie wordt daarnaast niet breed gedragen als prioritair onderwerp, lezen we in het NKO.

Op het gebied van zeer beperkt enthousiasme over democratische vernieuwing komt het kabinet kiezers echter wel ruimschoots tegemoet. Er wordt niet verder gedaan aan het regionale kiesstelsel of grondwettelijk hof waaraan het kabinet-Schoof is begonnen. Daarnaast wil het kabinet een nieuw kleiner stembiljet invoeren waardoor kiezers in het stemhokje niet langer zien op wie zij hun stem uitbrengen. Daarmee zetten ze juist een stap weg van het versterken van de band tussen kiezer en volksvertegenwoordiger, dat de basis is onder het regionale kiesstelsel met provinciale kiesdistricten.

Een laatste keer door het nationaal kiezersonderzoek bladeren toont echter aan dat het afgenomen enthousiasme voor democratisering en hervorming betrekkelijk is. De onderstroom van 40% ontevreden burgers heeft namelijk een significant hogere wil tot hervorming van onze democratie met bijvoorbeeld correctieve referenda. Plannen zoals een regionaal kiesstelsel krijgen daarnaast ruime steun buiten de Randstad in regio's die aanvoelen dat hun stem in Den Haag minder goed gehoord wordt. Met het verspelen van vertrouwen in de politiek zagen D66, VVD en CDA daarmee ook aan de institutionele status quo waar deze partijen al generaties electoraal op steunen.

Zogezegd is het voor aanjagers en voorstanders van democratische vernieuwing vooral van belang dat staatshervorming, verkozen burgemeesters, nieuwe kiesstelsels en toetsing aan de grondwet het niveau van politicologisch wensdenken ontstijgen. Dat kan alleen met een overtuigend voorstel hoe groot onderhoud aan ons staatsbestel juist ook een oplossing is voor de nijpende problemen in onze samenleving zoals de wooncrisis, onder druk staande bestaanszekerheid en gewantrouwde overheid. Belangrijk argument daarbij is dat het onwaarschijnlijk is dat de partijen, politici en hun steunpilaren in het zakenleven en maatschappelijk middenveld, die de crisis hebben veroorzaakt of jarenlang genegeerd, ze nu plotseling op zullen gaan lossen.

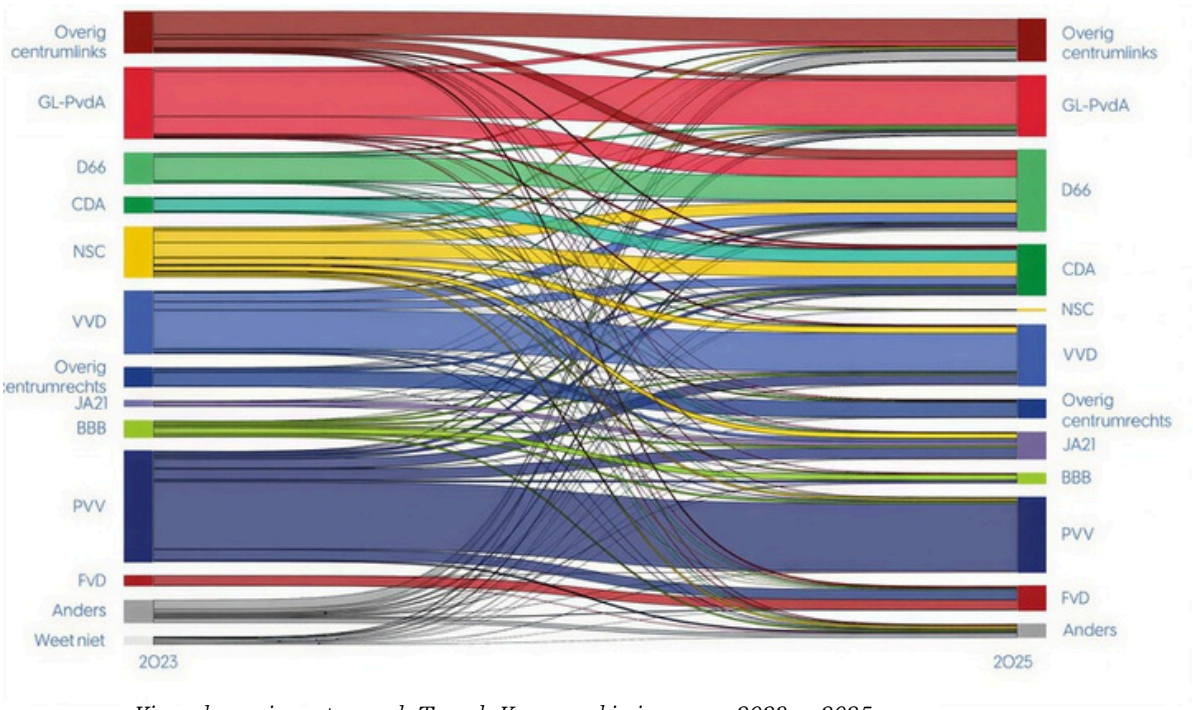

Kiezersbewegingen tussen de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 en 2025

Bron: Rapport Nationaal Kiezersonderzoek van de Stichting Kiezersonderzoek Nederland (SKON)

Van taalrechten tot taalmodellen: minderheidstalen in Nederland

ANALYSE

Door Jeroen Zandberg - onderzoeker Wetenschappelijk Bureau NSC

In recente onderzoeken voor het Wetenschappelijk Bureau NSC is gekeken naar het Fries, Nedersaksisch en Limburgs. Daarbij werd één ontwikkeling steeds zichtbaarder: minderheidstalenbeleid verschuift van juridische erkenning naar digitale infrastructuur. De vraag is niet langer alleen welke rechten op papier bestaan, maar hoe talen functioneren in digitale dienstverlening, in vertaalmachines en in algoritmische systemen.

Minderheidstalen in het Europese raamwerk

Voor een helder gesprek over minderheidstalen helpt het om het onderscheid scherp te houden tussen recente migrantentalen en historische, territoriaal verankerde minderheidstalen. Het Europese kader dat Nederland de afgelopen dertig jaar volgt, het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden van de Raad van Europa, sluit talen van migranten expliciet uit. Het richt zich op talen die traditioneel binnen een staat worden gebruikt door staatsburgers die numeriek in de minderheid zijn en die verschillen van de dominante officiële, nationale taal.

Het Europese taalminderhedenbeleid draait in Nederland vooral om het Handvest van de Raad van Europa. Dit Handvest kent twee beschermingsniveaus. Deel II (met name artikel 7) legt algemene doelen en beginselen vast—zoals respect, bevordering en facilitering van de taal. Deel III vertaalt die vrijblijvende doelen naar concrete verplichtingen in domeinen als onderwijs, bestuur, media en cultuur. Landen kiezen daarbij uit een “menu” van opties en committeren zich vervolgens aan de uitvoering daarvan.

Voor Nederland is de tijdlijn helder: ratificatie in 1996 en inwerkingtreding in 1998. In Europees Nederland zijn onder Deel II onder meer Limburgs, Nedersaksisch, Jiddisch en Romanes erkend; het Fries is in Fryslân aangewezen onder zowel Deel II als Deel III. Sinds 2024 is bovendien Papiaments in Europees Nederland erkend onder Deel II; op Bonaire geldt Papiaments onder Deel III.

De kernvraag is vervolgens niet alleen “wat staat er in verdragen?”, maar “wat volgt daaruit in de praktijk?”. De Raad van Europa monitort de uitvoering via periodieke evaluaties en aanbevelingen. In recente rapportages over Nederland wordt expliciet gevraagd om het gebruik van het Fries, Limburgs en Nedersaksisch te versterken. Digitalisering duikt steeds vaker op als een knelpunt. Veel minderheidstalen zijn digitaal sterk ondervertegenwoordigd, vooral in officiële structuren. Rechten bestaan pas echt als ze in werkprocessen, platforms en dienstverlening zijn ingebouwd.

Fries: van Kneppelfreed naar bestuurlijke routine

Als er één moment is dat vaak terugkeert als omslagpunt in de Friese taalstrijd, dan is het Kneppelfreed van 1951: een confrontatie rond het gebruik van het Fries in de rechtszaal die landelijk de aandacht trok, politiek werd ingezet en leidde tot meer rechten voor het Fries.

Deze gebeurtenis blijft relevant omdat het laat zien dat taalrechten niet primair ontstaan uit liefde voor erfgoed, maar uit botsingen over toegang tot instituties.

Die institutionele lijn loopt door tot de Wet gebruik Friese taal (2014), die expliciet gelijkwaardige rechten geeft aan het Nederlands en het Fries als officiële talen van de provincie en het taalgebruik in contact met bestuursorganen. In mijn onderzoek naar digitalisering en tweetalig bestuur in Fryslân uit 2025 kwam ik steeds hetzelfde paradoxale beeld tegen: de Friese taal is relatief sterk aanwezig in mondelinge interactie met burgers via loket en telefoon, maar veel zwakker in geschreven en digitale dienstverlening. Dat maakt het Fries tegelijk sterk (als levende bestuurstaal) én kwetsbaar (als digitale bestuurstaal).

Juist daar verschuift AI de grenzen. Vanaf 2016, met de brede introductie van neurale machinevertaling door Google, werd automatische vertaling in veel talen merkbaar beter door meer contextgevoeligheid op zinsniveau. Daarna volgden nieuwe sprongen: Meta zette met NLLB in op grootschalige vertaling van ‘low-resource’ talen en maakte modellen publiek beschikbaar. En Microsoft zette neurale vertaalsystemen én maatwerk-mogelijkheden (*customisation*) in de etalage, waardoor kleinere organisaties eigen taaldata beter kunnen benutten.

In mijn rapport over het Fries in de digitale overheid probeerde ik die technologische belofte niet als hype te behandelen, maar als bestuurlijke vraag: wanneer is het goed genoeg voor dienstverlening, en welke waarborgen (privacy, revisie, kwaliteitscontrole) horen daarbij?

Boven: Presentatie van het WB-NSC rapport 'Twee talen, één klik; Fries in de digitale overheid' op 27 oktober 2025 in Leeuwarden.

Nedersaksisch: erkenning zonder uitvoeringsmotor

Het Nedersaksisch is in Nederland een grote taal in sociologische zin: het betreft een cluster van varianten in het noorden en oosten, met sterke lokale wortels. Beleidsmatig is het echter een kleine taal, omdat het onder het Handvest alleen onder Deel II valt. Dit betekent: erkenning van de culturele waarde van de minderheidstaal, maar zonder verplichtingen zoals bij Deel III. Wie op lokaal niveau meer zichtbaarheid en gebruik van de taal wil, moet dus zélf bestuurlijke instrumenten creëren.

In 2018 maakten het Rijk en vijf provincies (Groningen, Drenthe, Overijssel, Gelderland en Fryslân) daarom afspraken in een convenant, waarin samenwerking en beleidsondersteuning rond de regionale taal centraal staan. Het interessante aan zo'n convenant is dat het erkent dat Deel II zelden vanzelf leidt tot zichtbaarheid in onderwijs, media en bestuur: je hebt coördinatie, netwerkvorming, materiaalontwikkeling en politieke wil nodig.

Toch blijft de discussie terugkomen of Deel II niet te weinig is om een taal toekomstbestendig te maken. In een onderzoek dat ik redactioneel begeleidde, wordt scherp uitgelegd waarom het verschil tussen Deel II en Deel III in de praktijk zo groot is: Deel II formuleert beginselen en is vrijblijvend, terwijl Deel III dwingt tot keuzes en uitvoering in concrete domeinen, waardoor beleid meetbaar en herhaalbaar wordt.

Het Stellingwerfs (in de Friese gemeenten Ooststellingwerf en Weststellingwerf) laat bovendien zien dat meertaligheid soms niet "twee talen in één gebied" is, maar een mozaïek: binnen een officieel tweetalig Fries-Nederlands regime is een derde historische streektaal, het Stellingwerfs, de moedertaal. Dit soort situaties maakt het beleidsvraagstuk scherper: meertaligheid vraagt om maatwerk per subregio, niet om één uniforme taalregel voor een hele provincie of gemeente. Nu staat het Stellingwerfs, een variant van het Nedersaksisch, in deze gemeenten onder druk van zowel het Nederlands als het Fries die beiden een wettelijk sterkere positie hebben. Deze situatie gaat in tegen de geest van het Europees Handvest dat juist een omgeving wil creëren waarin minderheidstalen kunnen bloeien en groeien.

Limburgs: AI als versneller en als strijd om zeggenschap

Het Limburgs heeft sinds 1997 erkenning onder Deel II van het Handvest. Daarmee is het formeel een regionale taal binnen het Europese kader, maar in veel beleidsterreinen blijft het vooral een cultuurtaal: aanwezig in identiteit en informele communicatie, maar zeer beperkt geïntegreerd in onderwijs, dienstverlening en de digitale overheid.

In een onderzoek uit 2025 komt naar voren dat de technologische ontwikkelingen nieuwe kansen bieden, zelfs al heeft het Limburgs nog geen erkenning onder Deel III. Technologie verandert namelijk de kosten-batenanalyse van taalbeleid. Waar "vertalen is te duur" jarenlang als stopargument dienst deed, wordt AI-vertaling nu gezien als een levensvatbare route om dienstverlening in regionale talen betaalbaar en schaalbaar te maken—zeker voor digitale kanalen waar veel communicatie

Boven: Presentatie van het WB-NSC rapport 'Het Stellingwerfs - Tussen Fries en Nederlands' op 15 april 2026 in Oldeberkoop, Fryslân.

gestandaardiseerd is, zoals formulieren, sjablonen en webpagina's. Dit is geen garantie voor succes, maar het verwijdert wel een klassieke politieke blokkade.

Maar AI versnelt niet alleen, het herverdeelt ook macht. Zo zette in juni 2024 Google de grootste uitbreiding van zijn programma Translate ooit door, met 110 nieuwe talen, waaronder het Limburgs. Het Limburgs is echter (nog) geen gestandaardiseerde taal en Google heeft zodoende een mix gemaakt van Limburgse dialecten om zo tot een Limburgse 'taal' te komen. Dit roept de vraag op: wie bepaalt wélke variant en wélke norm digitaal "het Limburgs" wordt? Dit is geen onbeduidend argument want zodra een platform één vorm bevoordeelt, krijgt die vorm status, vindbaarheid en (op termijn) bestuurlijke bruikbaarheid. In een kleine taal kan een digitale norm, spelling, terminologie, "wat is correct", de toekomst van de taal vormgeven. De vraag "wie beslist?" is daarmee onvermijdelijk: Big Tech, een commissie, de gemeente, de taalgemeenschap, of een combinatie?

Boven: Presentatie van het WB-NSC rapport over de erkenning van het Limburgs onder Deel 3 van het Europees Handvest op 26 oktober 2025 in Maastricht.

AI-vertaling en digitale soevereiniteit: van toegang tot zeggenschap

Moderne vertaalmachines werken niet meer met woordenlijsten en grammaticale regels, maar met neurale netwerken die patronen leren uit enorme hoeveelheden voorbeeldzinnen. Die voorbeeldzinnen zijn doorgaans 'parallelle corpora': dezelfde tekst in twee talen, zin voor zin uitgelijnd.

Hoe meer consistente data beschikbaar is, hoe beter het model leert. Voor kleine talen is dit een structureel probleem omdat er vaak weinig grote, goed uitgelijnde corpora beschikbaar zijn. Ze worden daarom aangeduid als *low-resource languages*. Recente onderzoeken laten echter zien dat AI-modellen het Fries, Nedersaksisch en Limburgs al voldoende beheersen om bruikbare vertalingen te leveren. Desalniettemin werken taalonderzoekers voortdurend aan verbetering van de AI-modellen door ze nieuwe trainingsdata te leveren. Hier raakt taalbeleid aan een bredere kwestie: digitale soevereiniteit.

Digitale soevereiniteit betekent niet technologische autarkie, maar zeggenschap over digitale representatie. Wie beheert de datasets? Wie kan correcties aanbrengen? Wie bepaalt de terminologie? Wie profiteert van de waarde van taaldata?

In eerdere projecten rond het Noord- en Saterfries (Friese minderheidstalen in Duitsland) werd mij duidelijk hoe hoog de toegangsdrempel kan zijn. Grote technologiebedrijven vroegen aanvankelijk omvangrijke parallelle corpora (een miljoen zinnen), consistente spelling en langdurige community-validatie. Voor kleine talen met beperkte institutionele middelen is dat een vrijwel onmogelijke opgave. Big Tech fungeert daarmee behalve als promotor ook als poortwachter van digitale beschikbaarheid. Niet zozeer vanuit ideologische afwijzing, maar veeleer uit schaal- en efficiëntielogica. Talen met weinig data leveren weinig directe economische waarde op. Voor Nederland rijst daarom een fundamentele vraag: willen we dat regionale talen digitaal bestaan bij de gratie van internationale platformbeslissingen, of bouwen we eigen infrastructuur – open corpora, terminologiebanken, fine-tuned modellen – waarop publieke instellingen kunnen voortbouwen? Digitale soevereiniteit betekent dat taalbeleid óók data- en innovatiebeleid wordt.

In de twintigste eeuw draaide minderheidstalenbeleid om scholen, omroepen en rechtszalen. In de eenentwintigste eeuw gaat het ook om datasets en cloudservers. Een taal die niet voorkomt in zoekmachines, vertaalmachines en administratieve software verliest geleidelijk publieke functionaliteit. Digitale afwezigheid wordt zodoende maatschappelijke afwezigheid. Dit betekent niet dat klassieke rechten irrelevant zijn. Integendeel: zonder juridische basis ontbreekt de legitimiteit. Maar rechten zonder digitale implementatie worden symbolisch. Digitale implementatie zonder democratische zeggenschap wordt technocratisch. De uitdaging is om beide te verbinden.

Conclusie: van erkenning naar bestuurbaarheid

Minderheidstalen overleven niet alleen door liefde of juridische erkenning, maar door infrastructuur. Infrastructuur was ooit een schoolgebouw; nu is het ook een dataset. De kernvraag verschuift daarbij van "is de taal erkend?" naar "is de taal digitaal beschikbaar?". Kan zij functioneren in de digitale overheid, in onderwijsplatforms, in administratieve systemen? Is haar digitale norm legitiem en controleerbaar? Taalrechten zonder digitale infrastructuur blijven fragiel. Digitale infrastructuur zonder democratische zeggenschap wordt willekeurig. De toekomst van minderheidstalen ligt daarom niet alleen in verdragen en wetten, maar ook in de organisatie van hun digitale bestaan. Wie die organisatie uitbesteedt zonder regie, besteedt haar culturele toekomst uit. Wie haar bewust vormgeeft, maakt van taal geen reliek van het verleden, maar een volwaardige speler in het publieke domein van morgen.

Vroeger was alles beter. Toch?

Door Jos van Ginneken directeur Wetenschappelijk Bureau NSC

BOEKRECENSIE

Enshittification

We worden omringd door meer en meer technologie en techniek, onze apps weten welke boodschappen we willen bestellen, mails schrijven zichzelf met AI en via platformen zoals Netflix en Spotify hebben we toegang tot een steeds grotere hoeveelheid series, (luister)boeken en nieuwsmedia. Toch is niet alle vooruitgang een verbetering, sterker nog die pijlsnelle groei van de platform-economie is onlosmakelijk verbonden met monopolievorming, verslechtering van dienstverlening, hogere prijzen en lagere vergoedingen en een economie gebouwd op huur en abonnementen in plaats van privébezit. Dit is de centrale stelling van het boek Enshittification van onderzoeksjournalist en sciencefiction auteur Cory Doctorow.

Aan de hand van voorbeelden zoals Uber, Amazon en Google schetst Doctorow een vast patroon waarlangs deze platformen zich ontwikkelen van aanstormende en innoverende start-up naar prijzige monopolist die medewerkers, klanten en potentiële concurrenten het leven zuur maakt en zo de vrije markt mechanismen perverteert. Daarnaast wijst Doctorow ook de momenten en gedachten in de recente (Amerikaanse) geschiedenis aan waarop het concurrentie- en auteursrecht ingrijpend is veranderd ten faveure van deze grote bedrijven.

Belangrijk hierin is hoe we beleidsmatig en politiek tegen monopolies aan zijn gaan kijken. In de eerste opzet van het mededingingsrecht was de gedachte dat een monopolie een natuurlijke bedreiging vormt voor het goed functioneren van de markt. Dit is onder Reagan in de jaren 80, als onderdeel van de opkomst van het neoliberalisme, verschoven naar de gedachte dat een monopolie wel zal betekenen dat een bedrijf héél populair is en een goed product zal leveren. Daarmee werd monopolievorming van een bedreiging het logische gevolg van de "vrije" markt.

Parallel aan deze ontwikkeling licht Enshittification nog een andere economische ontwikkeling uit: rentseeking. In plaats van een bedrijfsproces dat een product produceert om te verkopen aan de consument die het vervolgens in bezit heeft, zijn platform-bedrijven er vooral op gericht om consumenten om te vormen tot huurders en abonnees. In plaats van het in bezit hebben van een fysiek boek, CD of DVD kan een abonnement worden afgesloten. Dat biedt bedrijven vervolgens de ruimte om, geholpen door AI, op bijna ondetecteerbare wijze de consument en de markt te bespelen met prijsverhogingen en extra toeslagen om toegang te houden tot het gewenste materiaal. De platformbedrijven keren zich vervolgens ook tegen de producten van de producten die op hun websites worden verkocht. De schrijvers, muzikanten, horeca en handwerkers worden met wurgcontracten gedwongen zich aan de platforms te binden en zelfs verboden om hun producten goedkoper via (eigen) alternatieve websites aan te bieden.

Wie denkt dat het boek alleen maar een doemscenario schetst heeft echter geluk. In het laatste derde deel van het boek doet Doctorow uitgebreide aanbevelingen hoe we deze economie van non-bezit en platformbedrijven en techgiganten zoals X, Amazon en OpenAI kunnen doorbreken. Een aanbevolen boek voor iedereen die zich afvraagt waarom al die techniek tegenwoordig zo slecht werkt en dieper wil graven dan enkel het statement dat vroeger alles beter was.

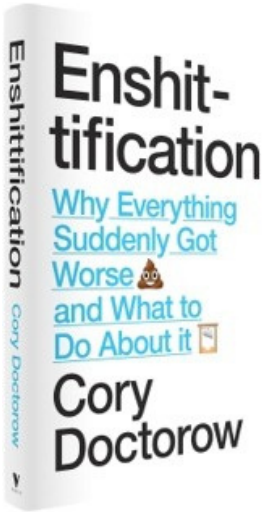

Hetzelfde Nederlands, maar met een andere betekenis

Door Jeroen Zandberg

INTERVIEW

JuriTerm brengt de juridische taal van Nederland en Vlaanderen dichter bij elkaar en leert AI waar de grensverschillen zitten

twijfelkracht
/nieuw woord/

/instituut voor de Nederlandse taal/

Wie in België tijdelijk werkloos raakt, kan nog altijd een arbeidsovereenkomst hebben. Het werk en de loonbetaling worden tijdelijk opgeschort, bijvoorbeeld door economische omstandigheden, slecht weer of logistieke problemen. In Nederland bestaat deze algemene rechtsfiguur niet. Daar is de Werkloosheidswet in beginsel gericht op volledige werkloosheid en zijn er alleen bijzondere steunregelingen voor een tijdelijke vermindering van arbeid. De woorden zijn herkenbaar, maar de juridische werkelijkheid erachter verschilt.

Dat is precies het soort grensverschil dat dr. Vince Liégeois onderzoekt. Hij is verbonden aan het Instituut voor de Nederlandse Taal (INT) en werkt aan JuriTerm NL-VL, een databank waarin juridische begrippen en termen uit Nederland en Vlaanderen naast elkaar worden gezet. Op 22 mei presenteerde hij het project tijdens een conferentie in het Benelux-parlement in Brussel. Ook ik sprak daar, namens het Wetenschappelijk Bureau NSC, over minderheidstalen, openbaar bestuur en kunstmatige intelligentie.

De gedeelde Nederlandse taal lijkt op het eerste gezicht een vanzelfsprekende basis voor samenwerking. Maar België en Nederland hebben verschillende rechtsstelsels, verschillende instituties en soms ook andere begrippen voor vergelijkbare situaties. Daardoor kan een jurist, ambtenaar of burger ten onrechte aannemen dat een vertrouwd woord aan de andere kant van de grens hetzelfde betekent.

Eén taal, twee rechtswerelden

De verschillen zijn soms inhoudelijk. België kent bijvoorbeeld de 'kunstwerker': iemand die artistieke activiteiten verricht, geen arbeidsovereenkomst heeft en onder voorwaarden aanspraak kan maken op een kunstwerkuitkering. Een vergelijkbare rechtsfiguur ontbreekt in het Nederlandse socialezekerheidsrecht. Omgekeerd kent Nederland 'verzekerde werkloosheid': werkloosheid waarvoor iemand op grond van de Werkloosheidswet recht heeft op een uitkering. Het Belgische recht gebruikt dat concept niet als afzonderlijke rechtsfiguur, hoewel soortgelijke voorwaarden wel bestaan.

Andere verschillen zitten vooral in de vorm. Het Belgische recht is historisch sterk beïnvloed door het Frans. Waar Nederlandse juristen spreken over een 'onrechtmatige daad', gebruikt men in België het begrip 'fout', verwant aan het Franse faute. Ook de zinsbouw en woordvorming dragen sporen van vertaling uit het Frans. Nederlands leent zich gemakkelijk voor samenstellingen, zoals arbeidsovereenkomst en rijverbod. In Belgische juridische teksten komen vaker omschrijvingen met meerdere woorden voor.

Volgens Liégeois zijn zulke verschillen niet alleen interessant voor taalkundigen. Onduidelijke of verkeerd geïnterpreteerde terminologie kan leiden tot communicatieve inefficiëntie, extra vertaalkosten, beperkte toegang tot het recht én rechtsonzekerheid. Dat wordt zichtbaar wanneer mensen over de grens wonen of werken, maar ook bij bilaterale samenwerking en bij het opstellen en vertalen van Europese regelgeving.

JuriTerm kiest daarom voor een conceptgerichte aanpak. De onderzoekers beginnen niet bij een woordenlijst, maar bij de juridische werkelijkheid: welke begrippen bestaan in beide rechtsstelsels, welke zijn vergelijkbaar en welke zijn werkelijk uniek? Bij iedere term hoort een toelichting op de toepasselijkheid in Nederland, België of de Europese context. De databank wordt gevoed door vergelijkend juridisch onderzoek en een nieuw referentiecorpus voor juridisch Nederlands. De resultaten moeten niet alleen via JuriTerm beschikbaar komen, maar ook hun weg vinden naar onder meer de Europese terminologiedatabank IATE en Nederlandse woordenboeken.

AI herkent woorden, maar niet altijd begrippen

De opkomst van generatieve AI maakt het werk urgenter. Juristen, ambtenaren en burgers gebruiken steeds vaker taalmodellen om termen uit te leggen, teksten samen te vatten of een eerste juridisch antwoord te formuleren. Juist daarbij komt het verschil tussen taalkennis en terminologische kennis naar voren. Liégeois geeft het voorbeeld van 'huwelijkse voorwaarden', de term in de Nederlandse wetgeving, en 'huwelijksovereenkomst'. Voor mensen verwijzen beide uitdrukkingen in deze context naar hetzelfde juridische concept. Een taalmodel kan echter redeneren

dat een huwelijksovereenkomst een overeenkomst over een huwelijk is, terwijl huwelijkse voorwaarden, voorwaarden zouden zijn om te mogen trouwen. Het model ontleedt de woorden op basis van hun vorm en betekenis, maar mist de juridische equivalentie.

"Er ontbreekt terminologiekennis", stelt Liégeois. Tegelijkertijd laat het voorbeeld ook zien wat AI kan toevoegen. Als de vraag is welke term voor burgers het duidelijkst is, zal een model waarschijnlijk de modernere en meer doorzichtige term huwelijksovereenkomst adviseren. AI kan dus helpen om de vorm van juridische taal toegankelijker te maken, mits deskundigen bewaken of de inhoud klopt.

Vooral abstracte rechtsbegrippen vormen een probleem. Een stoel of boekentas is relatief eenvoudig te definiëren. Begrippen als 'goede trouw', 'goede zeden' of 'zorgvuldig handelen' krijgen pas betekenis in een concrete situatie en in samenhang met wetgeving, rechtspraak en juridische doctrine. "Hoe abstracter de terminologie is, hoe complexer en hoe moeilijker AI het ermee heeft", zegt Liégeois. Bij arbeidsrecht presteren modellen beter, mede doordat overheden, uitvoeringsorganisaties en vakbonden veel toegankelijke informatie online publiceren.

De uitkomsten zijn bovendien niet stabiel. Een model kan 's middags zeggen dat twee termen verschillende begrippen aanduiden en een uur later iets anders antwoorden. Ook de formulering van de vraag stuurt het resultaat. Dat is voor alledaags gebruik lastig, maar voor overheid en recht een fundamenteel betrouwbaarheidsprobleem.

Engelstalige bril

Daar komt bij dat commerciële taalmodellen grotendeels zijn gevormd door Engelstalige gegevens. Het Engelse en Amerikaanse recht verschillen fundamenteel van het Nederlandse en Belgische recht. Daardoor bestaat het risico dat een model ongemerkt betekenissen of denkpatronen uit de common law projecteert op een continentaal-Europees begrip. Hoe groot dat effect is, moet volgens Liégeois nog systematisch worden onderzocht.

In een eerste experiment testte hij ChatGPT, Claude en Perplexity op ongeveer tweehonderd Nederlandse juridische concepten. Geen van de modellen kon betrouwbaar onderscheid maken tussen termen uit Nederland en België. Claude presteerde in deze beperkte proef het beste; ChatGPT maakte de meeste fouten. Perplexity zat vaker goed dan ChatGPT, maar sloeg de plank soms veel verder mis. Liégeois waarschuwt dat de steekproef nog te klein is voor algemene conclusies. De resultaten laten vooral zien hoeveel nog onbekend is.

Nederland beschikt vergeleken met talen van een soortgelijke omvang over een sterke digitale taalinfrastructuur. Het INT ontwikkelt corpora, woordenboeken, taalhulpmiddelen en terminologiedatabanken. Die bronnen beïnvloeden nu al AI-antwoorden. Liégeois zag bijvoorbeeld dat een door het INT opgebouwde databank voor Nederlandse onderwijsterminologie terugkwam in de AI-samenvattingen van Google. Zorgvuldig opgebouwde publieke taaldata zijn daarmee geen overblijfsel uit een tijd vóór AI, maar een voorwaarde voor betrouwbare Nederlandstalige AI.

GPT-NL als proeftuin

De volgende stap is een samenwerking met GPT-NL, het Nederlandse taalmodel dat wordt ontwikkeld door SURF, TNO en het Nederlands Forensisch Instituut. Het INT is gevraagd om het model te toetsen op geavanceerde taalfuncties, waaronder juridische terminologie. Eerst komt er een nulmeting: wat weet GPT-NL al en welke fouten maakt het herhaaldelijk? Daarna willen de onderzoekers het model gericht laten oefenen met gegevens uit JuriTerm.

Dat gebeurt eerst met een klein samenhangend begrippenstelsel uit het arbeidsrecht, rond termen als werknemer, werkgever en dienstbetrekking. Zo kan worden gemeten of gerichte, synthetisch opgebouwde trainingsgegevens de prestaties verbeteren. Vergelijkbare experimenten met lokale AI en terminologiedatabanken in Duitstalig Oost-België en Zuid-Tirol leveren hoopgevende, maar nog beperkte resultaten op. Menselijke controle blijft noodzakelijk.

Ook actualiteit is cruciaal. België heeft de afgelopen jaren grote delen van het burgerlijk recht opnieuw gecodificeerd. Maar toch verwijzen taalmodellen geregeld naar artikelen uit het oude Burgerlijk Wetboek. Een beheerde databank kan een gewijzigde term, definitie of wetsverwijzing onmiddellijk aanpassen. Veroudering van kennis die in een taalmodel is vastgelegd, is veel minder zichtbaar.

De mens achter de terminologie

JuriTerm richt zich nu op het Nederlands van Nederland, België en de Europese Unie. Technisch kan het systeem later ook andere talen opnemen. Uitbreiding naar het Frans en Duits in België en naar het Fries, Limburgs en Nedersaksisch in Nederland is denkbaar, maar hangt vooral af van beschikbare mensen en middelen. Juist voor kleinere talen is hoogwaardige, gestructureerde terminologie belangrijk: wat niet digitaal wordt vastgelegd, zal een AI-model ook moeilijk kunnen leren.

De centrale vraag is daarom niet of AI terminologen overbodig maakt. "Wat moet ik nog doen als terminoloog binnen tien jaar in een volledige AI-wereld?", formuleert Liégeois de existentiële twijfel binnen zijn vakgebied. Zijn eigen onderzoek wijst juist naar een antwoord. Zonder juristen en taalkundigen die begrippen vergelijken, bronnen beoordelen, veranderingen bijhouden en toepassingsgebieden markeren, ontbreekt het materiaal waarmee AI betrouwbaar kan worden.

AI kan helpen teksten begrijpelijker te maken, verbanden te ontdekken en terminologie consequenter toe te passen. Maar het systeem moet eerst leren dat hetzelfde Nederlandse woord over de grens iets anders kan betekenen en dat twee verschillende woorden soms juist naar hetzelfde begrip kunnen verwijzen. Daar bewijst JuriTerm zijn waarde: als brug tussen Nederland en Vlaanderen, en tussen menselijke expertise en de digitale overheid van morgen.

De Negen Levens van Dilan Yesilgöz

Door Jos van Ginneken directeur Wetenschappelijk Bureau NSC

BOEKRECENSIE

Over de machtsmachine van de VVD

In de huidige 'mediacratie' is de grens tussen het landsbestuur en lifestyle-marketing vervaagd. Tijdens talkshows en op sociale media verliezen duiders zich in de kleur van een jurk of de choreografie van een triomfdans op tafel tijdens de uitslagen. Die ontwikkeling heeft enkele jaren geduurd en vraagt om een bestuursrechtelijke analyse in plaats van enkel een media-wetenschappelijke blik. De biografie De negen levens van Dilan Yeşilgöz geschreven door journalist en historica Alies Pegtel (2026) moet dan ook niet gelezen worden als een persoonlijk portret van één politica, maar als een machtsanalyse van de organisatie en instituten die daarachter schuil gaan. Het boek onthult de machinaties achter de opkomst van Yeşilgöz binnen de VVD. De rode draad is daarbij dat in het verhaal van de partij de institutionele integriteit van de rechtsstaat systematisch ondergeschikt is gemaakt aan de marketingmachine.

Pegtels relaas fungeert als een deconstructie van een politiek fenomeen dat gedijt bij gratie van ondoorzichtige netwerken en een marketingstrategie die de werkelijkheid naar haar hand zet. Achter de gelikte reclamecampagne gaat een wereld schuil waarin democratische transparantie het steevast aflegt tegen het belang van ''de beeldvorming''.

De uitholling van politieke inhoud

Onder Yeşilgöz is politieke communicatie verworden tot een doel op zich, waarbij de inhoud slechts fungeert als decorstuk. Deze uitholling begon onder de regie van spindoctor Kees Berghuis, die vanaf 2015 de voorlichtingsmachine uitbouwde tot een instituut dat de macht beschermd door beeldvorming boven koers te stellen. De institutionele ernst van deze ontwikkeling blijkt uit de rol van Berghuis als "zeldzame pendelaar" tussen politiek en media; zijn overstap naar WNL – een omroep met een Raad van Toezicht vol VVD-coryfeeën zoals Loek Hermans – illustreert de problematische verstrengeling die de onafhankelijke journalistiek van binnenuit uitholt.

De minachting voor de feitelijke werkelijkheid ten gunste van het 'imago' komt nergens duidelijker naar voren dan in de censuurpogingen rond Pegtels eerdere werk over Haya van Someren. Het feit dat VVD-hoofdbestuurslid Marianne Schuurmans-Wijdeven eiste de biografie te zuiveren van een NSB-familieverleden omdat dit "slecht voor de beeldvorming" zou zijn, bewijst dat de partij historische waarheid opoffert aan marketing-waarde. Deze cultuur van "hyperpolitiek", gevoed door coaches als Bas Mouton, heeft geleid tot cynische storytelling-technieken. De transformatie van een 'plastic wegwerptas' (NRC, 2014) naar een 'Louis Vuitton-erfstuk' (Pauw, 2016) is geen onschuldige anekdote, maar een bewuste emotionele manipulatie van de kiezer.

Het resultaat is wat Jort Kelder treffend omschrijft als een gebrek aan inhoudelijk fundament: Yeşilgöz fungeert als een "wandelende Instagram-post". Dit bleek pijnlijk tijdens het Douwe Bob-incident op 29 juni 2025, waarbij zij in haar eigen woorden 'uit de heup schoot' op X met beschuldigingen van Jodenhaat zonder wederhoor of feitenonderzoek. Dergelijke impulsieve media-politiek dient slechts het korte-termijn succes van het merk, maar beschadigt het ambtelijke en politieke decorum onherstelbaar.

Netwerkcorruptie en de marktwaarde van toegang tot de macht

De biografie legt bloot hoe 'netwerkcorruptie' een sluipend gif is geworden binnen onze democratie. Zoals Willeke Slingerland (2018) definieert, gaat het hier niet om platte omkoping, maar om het structureel bevoordelen van insiders via informele, vaak onzichtbare relaties. Het WB-NSC-Rapport over partijfinanciering wijst erop dat businessclubs en ondernemersnetwerken fungeren als een parallel circuit waar politieke macht simpelweg te koop is.

Het fondsenwervende diner op landgoed Groenevecht van vastgoedmagnaat Cor van Zadelhoff is hiervan het ultieme symbool. Voor €10.000 per persoon kregen vermogende insiders toegang tot de partijtop, terwijl zij een menu van 'kip, patat en appelmoes' nuttigden. De opbrengst van €750.000 bevestigt de analyse van André Krouwel: "Hier wordt toegang naar de macht gekocht." Dit creëert een democratisch deficit waarbij de gewone kiezer wordt buitengesloten. De informele "exclusieve clubjes partijbonzen", waaronder Ben Verwaayen en Mark Rutte, bepalen de koers op basis van focusgroepen en private belangen, ver weg van de publieke verantwoording in de Tweede Kamer.

“De democratie is geen marktplaats en politiek leiderschap is geen Instagram-campagne.”

Een pleidooi voor democratische weerbaarheid

De biografie van Pegtel is het definitieve bewijsstuk dat Nederland zijn naïviteit over corruptie en de uitholling van de rechtsstaat moet laten varen. De ondoorzichtigheid rond de troon van het 'merk Dilan' is onverenigbaar met de eisen van een transparante democratie.

De democratie is geen marktplaats en politiek leiderschap is geen Instagram-campagne. Als wij niet nu de weerbaarheid van onze instituties verankeren in wetgeving, riskeren we dat de democratische rechtsstaat definitief bezwijkt onder het gewicht van marketing en marktwaarde.

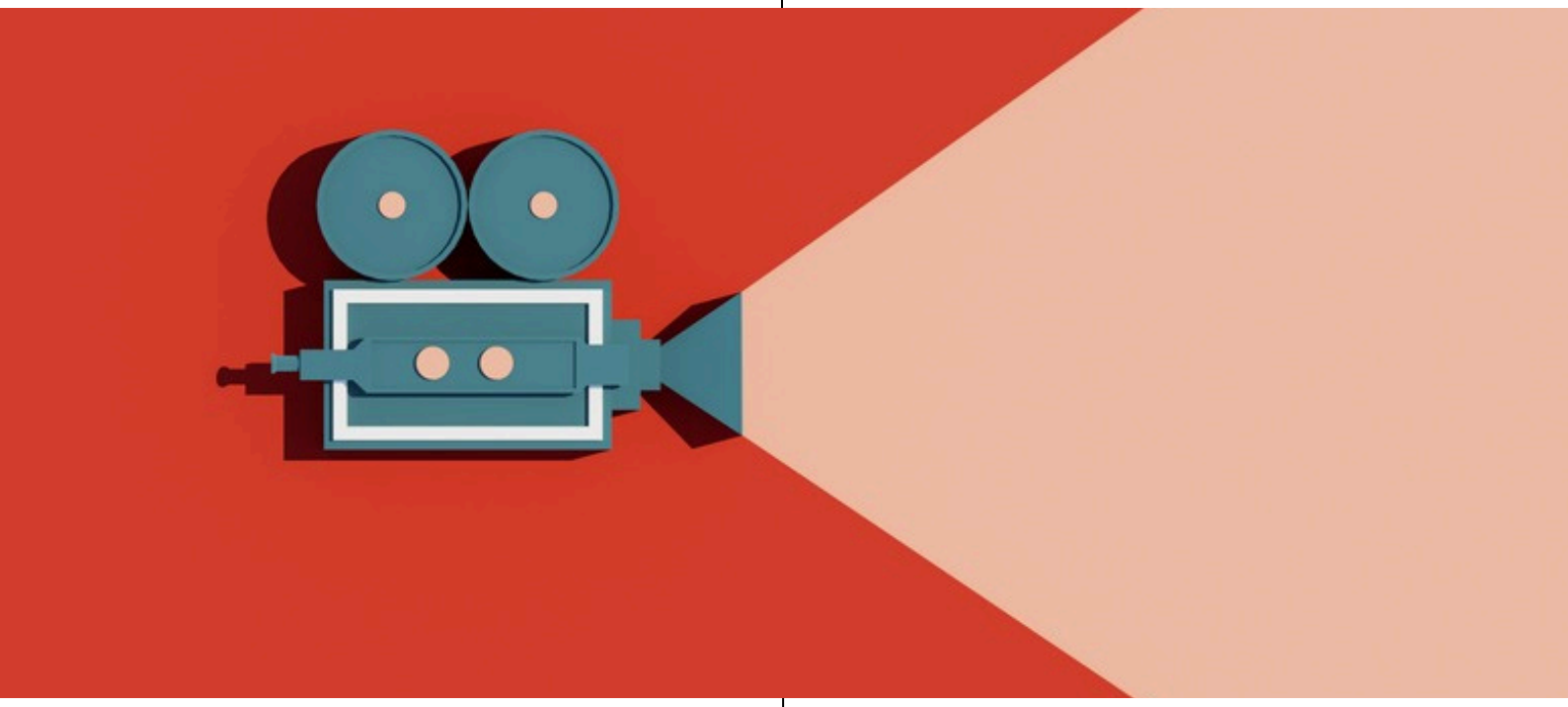

Amerikaanse toestanden in de Nederlandse politiek

De uitholling van onze democratische standaarden bereikte een dieptepunt tijdens de verkiezingen van 29 oktober 2025. De opkomst van Political Action Committees (PACs) zoals 'Stem voor Stabiliteit' en 'Voor Ons Nederland' (VON) markeert de meest openlijke poging van vermogende private actoren om de verkiezingsuitslag te sturen.

De betrokkenheid van oud-VVD’ers zoals Klaas Dijkhoff en voormalig digitaal-strateeg Mark Thiessen bij VON, gesteund door financiers zoals Frank van Gool, wijst op een systeem van 'beleidssubsidie'. Hierbij bieden externe denktanks kant-en-klare voorstellen aan, zoals die buiten elk wettelijk toezicht om de wetgevende agenda kapen. Wanneer private entiteiten de pen van de wetgever vasthouden, wordt het principe van democratische gelijkwaardigheid bij het grofvuil gezet. Dit is geen 'vrijheid van meningsuiting', maar de Amerikanisering van onze politiek, waarbij kapitaal de stem van het volk overstemt.

“In het verhaal van de VVD is de institutionele integriteit van de rechtsstaat ondergeschikt gemaakt aan de marketingmachine.”

Asiel, immigratie en de kosten voor de verzorgingsstaat

OPINIE

Door Ruud Nijhof - Oud-fractievoorzitter en Kamerlid Democratisch Socialisten '70

De kosten van de asielketen in de Rijksbegroting bedragen bijna 9 miljard euro. Anderhalf jaar na toelating zit 90% van de statushouders in een werkloosheidsuitkering; na 9 jaar is dit nog steeds 45%. Doordat zij vaak in deeltijd werken, zit 90% van hen tevens (deels) in de bijstand. Van het totaal aantal mensen in de bijstand is ruim de helft naar herkomst niet-westers immigrant. De bijstand staat voor 8 miljard euro op de Rijksbegroting, waarvan derhalve 3,5 miljard euro door immigranten. Interessante cijfers, afgezet tegen de gevraagde 6,5 miljard euro aan bezuinigingen op de sociale zekerheid van het kabinet-Jetten. Dit nog los van de voorgenomen verslechtering van de AOW.

Van de sociale huurwoningen gaat 20% naar statushouders, veelal binnen enkele maanden. 80% gaat naar Nederlanders, na een wachttijd die kan oplopen tot 10 à 12 jaar. Van de sociale woningen voor grote gezinnen gaat 56% naar statushouders.

Van belang bij immigratie is het niveau van verbondenheid met de ontvangende samenleving en het belang van integratie. Hier ligt een verband met criminaliteit en feitelijke, zowel als ervaren, veiligheid: ruim 50% van de gedetineerden in de penitentiaire instellingen is naar herkomst afkomstig van immigranten, terwijl immigranten als onderscheidende groep naar herkomst een kwart van de gehele bevolking uitmaken.

De cijfers laten zien dat de verzorgingsstaat en met name asielimmigratie op termijn onverenigbaar zijn. De kosten van de asielketen en de uitkeringskosten van asielimmigratie komen ten laste van de Rijksbegroting zonder dat daar premiebetaling aan vooraf is gegaan. Daarmee is sprake van een herverdeling van inkomen ten laste van de belastingbetaler, of van middelen die niet beschikbaar zijn voor andere wensen of noden.

Arbeidsimmigratie, kenniseconomie en innovatie

Naast asielimmigratie is er sprake van forse arbeidsimmigratie. Deels is deze onvermijdelijk bij een krimpende bevolking. Deze instroom is direct productief, in zoverre zij voorziet in een directe vraag op de arbeidsmarkt.

Deels echter wordt onze, qua ambitie, kenniseconomie hierdoor op achterstand gezet. Dit door de lage lonen, de slechte arbeidsomstandigheden, de slechte tot criminele huisvestingspraktijken en de afgewentelde kosten van de negatieve (ecologische) externe effecten op de samenleving van de sectoren waarin zij overwegend werkzaam zijn: tuinbouw, slachterijen en transport. Door de lage lonen wordt onvoldoende geïnvesteerd in innovatie in deze sectoren. Onze minister Eddy van Hijum heeft reeds daadkrachtig in deze sectoren ingegrepen. Aan de huidige minister het karwei af te maken.

De groei van de massa-immigratie, asiel en arbeid, heeft bijgedragen aan de erosie van de directe leefomgeving, met name in de volkswijken van de grote(re) steden, met toch al schaarse voorzieningen. De lasten zijn eenzijdig terechtgekomen en niet in de buurten waar de professionele, hoogbetaalde besluitvormers als regel woonachtig zijn. Zij mochten tevens profiteren van de lage lonen via laagbetaalde nanny's, werksters, tuinmannen, pakketbezorgers, hondenuitlaters en voedselbezorgers.

Ons politieke systeem wordt gerund door de diplomademocratie, waarbij de laag- en praktisch opgeleiden, die de essentiële functies vervullen, vaak het nakijken hebben. Dit in vergelijking met de hoogopgeleiden, niet alleen op het punt van inkomen, maar minstens zo belangrijk op het punt van concurrerende normen en

waarden en verschillen in identiteit, en de hieruit voortvloeiende maatschappelijke beleving en prioriteiten.

Het saldo van deze ontwikkeling heeft geleid tot maatschappelijke onvrede en vervreemding. Urgent is nu de vraag hoe deze ontwikkeling doorzet: niet alleen binnen Nederland, maar ook internationaal.

Langetermijneffecten van immigratie en krimp

Het gaat bij krimp van de eigen bevolking, naast gelijktijdige massa-immigratie, om een dubbele schaarbeweging. Op internationaal en nationaal niveau versterken deze ontwikkelingen elkaar.

Op internationaal niveau krimpen continenten c.q. landen als China, Rusland, Europa, Japan en Zuid-Korea fors, met een geboortecijfer beneden de vervangingswaarde, terwijl India en vooral Afrika sterk groeien. Zoals Pieter Omtzigt in zijn Schoolezing vermeldt, bedraagt de groei van de bevolking van Ethiopië of die van de Republiek Congo ieder voor zich op dit moment al meer dan de totale groei van Europa. Voor de groei van Nigeria is dat zelfs twee keer meer dan de krimp in Europa.

Bevolkingsgroei genereert op zijn beurt weer extra groei, terwijl krimp op krimp tot versnelde krimp leidt. Deze ontwikkeling is van wezenlijk belang voor de geopolitieke machtsverhoudingen, de ideologische krachtsverhoudingen tussen West, Oost en Zuid, de ecologische crisis en de druk op de nationale grenzen door achterblijvende economische ontwikkeling en het risico op klimaatvluchtelingen.

Kijken we naar Nederland, waar het geboorteniveau van de eigen bevolking ligt op 1,43, terwijl voor de vervangingswaarde 2,1 nodig is. Een eenvoudig rekenmodel laat zien waartoe dat op termijn bij wisseling van de generaties leidt: op 100 geboorten geen 100, maar 75, en vervolgens per generatie daar weer 75% van, enzovoort. Dan zou de Nederlandse bevolking op termijn uitsterven.

Ontwikkelingen kunnen uiteraard niet zomaar eindeloos worden geëxtrapoleerd. Toch laat een historisch voorbeeld zien hoe snel het kan gaan. In 1965 had Nederland 11 miljoen inwoners, nu 18 miljoen, waarvan een kwart naar herkomst uit immigratie, en er wordt nu gesproken over 20 miljoen in 2050. Bij de huidige instroom is dit zelfs 22 miljoen.

“Het gaat bij krimp van de eigen bevolking, naast gelijktijdige massa-immigratie, om een dubbele schaarbeweging.”

“De kosten van immigratie worden afgewenteld op de samenleving, terwijl onvoldoende wordt geïnvesteerd in innovatie.”

Deze ontwikkeling beïnvloedt sterk de verhouding in normen en waarden, in cultuurverschillen, tussen de samenstellende delen van de bevolking. Meer van het een — immigranten — en minder van het ander — eigen bevolking.

Afhankelijk van de herkomst van de instroom en de culturele afstand tussen immigranten en de eigen bevolking, vergroot dit de kans op spanning of polarisatie en gebrek aan verbinding tussen de groepen en met de samenleving. Hoe meer heterogeniteit, hoe sterker de kans op een low-trustsamenleving, laat sociologisch onderzoek zien.

Bij het passeren van de grens is het natuurlijk niet zo dat immigranten plotsklaps hun bijvoorbeeld islamitische normen en waarden loslaten en transformeren naar normen en waarden ontleend aan de moderniteit. Onderzoek laat zien dat het opleidingsniveau van immigranten per generatie geleidelijk opklimt, doch op het terrein van identiteit is dat niet het geval. Men blijft in verbinding met het land van herkomst en de eigen groep in de Nederlandse samenleving.

Een eigen infrastructuur aan door de overheid gesubsidieerd bijzonder onderwijs, moskeeën en (sociale) media maakt deze segregatie mogelijk. Integratie blijft hierdoor beperkt. De politiek valt op door over deze ontwikkelingen goeddeels te zwijgen. Wie pakt de handschoen op om deze kwesties op de agenda te zetten?

De Waarde(n) van Nieuw Sociaal Contract

Goed bestuur begint buiten de Randstad en bij de burger

Door:
Jos van Ginneken - Directeur
Wetenschappelijk Bureau NSC
Jeroen Zandberg - Onderzoeker en
redacteur Wetenschappelijk Bureau NSC

ESSAY

Nieuw Sociaal Contract bestaat drie jaar, van harte gefeliciteerd! Een verjaardag is een moment van feestvieren uiteraard, maar ook een goed moment om terug te blikken voordat het nieuwe levensjaar van start gaat. In tegenstelling tot een normale derde verjaardag hebben we weinig babyfoto's om op terug te kijken, voor een politieke beweging is het beter om te kijken naar de ideeën en het gedachtegoed weer eens tegen het licht te houden. NSC profileerde zich vanaf het eerste begin op het thema 'goed bestuur', volgens de oprichtingsdocumenten van de partij dé voorwaarde voor het andere kroonjuweel 'bestaanszekerheid'. Deze twee thema's komen samen in het thema 'mensen in de knel' die de partij nu ter hand neemt.

Om daar komende periode aan de slag te gaan is het goed om stil te staan bij waar we vandaan komen. Als onderdeel van de plannen voor goed bestuur van de partij sprongen er een aantal vanaf het begin af aan bovenuit: de noodzaak van een constitutioneel hof om wetten aan de grondwet te kunnen toetsen en zo burgers tegen de overheid te beschermen, een verbeterde regeling voor archivering, openbaarmaking en bescherming van klokkenluiders om de schrijnende kwesties aan de kaak te stellen. De basis van die noodzakelijke hervormingen en wederopbouw na de kabinetten Rutte lag echter nog dieper: een volledige hervorming van het kiesstelsel. Het doel was een regionaal kiesstelsel waar kiezers per kiesdistrict hun vertegenwoordigers kiezen om zo een directe band tussen kiezer en volksvertegenwoordiger te verzekeren.

NSC stelde in haar verkiezingsprogramma de volgende hervorming van het kiesstelsel voor om de band tussen kiezers en hun volksvertegenwoordigers te versterken. Nederland wordt verdeeld in ongeveer twaalf kiesdistricten, die grotendeels aansluiten bij de provincies. In elk district worden kandidaten rechtstreeks gekozen, goed voor in totaal 125 van de 150 zetels in de Tweede Kamer. Partijen stellen per district een korte kandidatenlijst op en kandidaten moeten in het betreffende gebied wonen. Kiezers krijgen zo niet alleen invloed op welke partij zij steunen, maar ook meer op de persoon die hen vertegenwoordigt. De overige 24 of 25 zetels worden gebruikt om ervoor te zorgen dat de uiteindelijke samenstelling van de Tweede Kamer landelijk in verhouding blijft met het aantal stemmen dat partijen hebben gekregen. Daardoor kunnen ook kleinere partijen die in geen enkel district genoeg stemmen halen, toch zetels krijgen.

In de eerdere onderbouwing van het voorstel werd vooral de nadruk gelegd op het verkiezen van kandidaten die in de eerste plaats de noden van hun lokale kiezers voorop stelden in plaats van primaire loyaliteit aan het partijkader dat hen op de kieslijst zet. Als voorbeeld wordt vaak de situatie in Groningen aangehaald. Op het moment waarop de gasboringen voor aardbevingen begonnen te zorgen waren er al noordelijke Kamerleden, maar geen van hen voelde zich electoraal zeker genoeg om tegen de partij- of kabinetslijn in te gaan en op te komen voor hun regio. NSC heeft het regionale kiesstelsel daarmee vooral beschouwd als een institutionele wijziging om institutionele doelen te bereiken. Een correcte inschatting, maar ook de reden dat het in de ogen van veel kiezers vooral een nice-to-have van politicologen en staatsrechtgeleerden werd. Om het belang van een regionaal kiesstelsel bij kiezers op het netvlies te krijgen is meer nodig dan staatsrechtelijke bespiegelingen, we moeten het plan gaan bekijken door de sociaal-culturele bril.

De meeste Kamerleden wonen traditioneel in Den Haag en Amsterdam, hoewel dit twee grote steden zijn met veel inwoners zijn ze ook verhoudingsgewijs oververtegenwoordigd in het parlement. Dit geldt niet alleen voor deze twee steden, maar voor de gehele Randstad in het algemeen. De regio's Zeeuws-Vlaanderen, Oost-Groningen, Drenthe, West-Brabant en de Kop van Noord-Holland zijn het slechtst vertegenwoordigd. Patroon uit zich niet alleen in Kamerleden, maar ook in de mate waarin er politieke aandacht is voor deze regio's. In de periode van 1994 tot 2021 werd Amsterdam, zelfs verhoudingsgewijs, vaker in Kamervragen genoemd dan plaatsen in Friesland, de Achterhoek of Noord-Brabant. Ondervertegenwoordiging leidt zodoende ook tot grotere onzichtbaarheid.

"Ondervertegenwoordiging van regio's leidt ook tot politieke onzichtbaarheid."

Dit terwijl de bovenstaande regio's sterk verschillen van de Randstad, zowel qua thematiek die er speelt als ook in culturele achtergrond. Het overgrote deel van de ondervertegenwoordigde regio's is landelijk en meer agrarisch, kiezers stemmen er over het algemeen rechtser en behoudender en de regio's zijn van oorsprong vaker katholiek. Daarnaast zijn het de regio's van de grote streektalen zoals het Nedersaksisch, Frysk en Limburgs. Zeker voor het Nedersaksisch valt op dat dit sterk samenhangt met wat Van Vulpen (2023) de 'ongeziene periferie' noemt.

In een wereld die steeds groter wordt met dank aan digitalisering zijn mensen op zoek naar eigenheid en herkenbaarheid. Streektalen en regionale cultuur winnen aan interesse. Zo beginnen steeds meer scholen met taallessen in de eigen regionale taal, naast het Nederlands. Deze ontwikkeling tot een herwaardering van de eigenheid van onze woonplaatsen, regio's en plekken en culturen waar we vandaan komen. Mensen zoeken herkenbaarheid in een samenleving die steeds sneller gaat. Ondanks alle digitale communicatiemogelijkheden en vergaande internationale contacten, verslaat niets het belang van gezien en gehoord worden in je eigen taal en cultuur.

Nederland is een land van minderheden, gereformeerden, (cultuur-)katholieken, vrijzinnigen en migrantengroepen in de grote steden, behoudende kiezers op het platteland. We zijn een land waar één rivierovergang het verschil maakt tussen drie keer op een zondag naar de kerk en een carnavalsoptocht. Die culturele rijkdom wordt niet vertegenwoordigd in een Tweede Kamer die overbevolkt is met politici van binnen de Ring A10. Een regionaal kiesstelsel is dé manier om al die groepen een evenredige stem te geven en zo ook culturele thema's zoals het behoud en versterken van streekcultuur op de agenda te zetten.

Door het pakket aan argumenten voor het kiesstelsel uit te breiden met deze culturele argumenten verbreden we het verhaal van Nieuw Sociaal Contract voorbij enkel de focus op institutionele en staatsrechtelijke beschouwingen over 'goed bestuur'. Een herkenbare overheid die oog heeft voor al haar inwoners vraagt om een goede afspiegeling van alle groepen in de samenleving. Daarbij is regionale diversiteit onmisbaar. De wortels van onze partij liggen in de regio en het is belangrijk om daarin ook weer de kracht te zoeken om onze vertrouwde standpunten te blijven verrijken.

Goed bestuur klinkt als vanzelfsprekend positief, maar dat hoeft het niet te zijn, want wat is goed bestuur eigenlijk en vanuit welk perspectief benader je dat? Zo kan een wet voor een ministerie volstrekt logisch en efficiënt zijn, terwijl het voor de normale burger onbegrijpelijk en zelfs onrechtvaardig kan lijken. Daarnaast kan een overheidsorganisatie weliswaar alle procedures correct opvolgen, maar kan dit ertoe leiden dat een burger tussen verschillende instanties wordt vermalen. Ook kan een inspraakprocedure bestuurlijk goed en democratisch geregeld zijn, maar kan de complexe organisatie ervan ervoor zorgen dat vooral mensen met veel tijd, kennis en netwerken worden gehoord.

Goed bestuur moet niet worden bezien vanuit het perspectief van de bestuurders en instituties, maar vanuit dat van de gewone burger. Daar ligt de politieke toekomst voor NSC. De partij kan natuurlijk proberen om een keurige bestuurderspartij te worden die zich binnen het bestaande politieke landschap een positie verwerft, maar dit is niet wat de grote belofte was die NSC in 2023 een grote verkiezingsoverwinning opleverde. Een succesvol alternatief hiervoor is om opnieuw te kiezen voor de mensen die buiten de politieke besluitvorming staan, maar er wel door worden beïnvloed.

Dit betekent niet dat NSC een anti-overheidspartij moet worden. Het betekent juist dat de politieke instituties weer werkelijk democratisch dienen te worden zodat zij functioneren voor mensen zonder directe toegang tot de machtsstructuren. Een succesvol NSC is niet links, rechts of zit ergens in het midden. Een succesvol NSC definieert goed bestuur vanuit het perspectief van degenen die nooit werden uitgenodigd in de bestuurderskamer, maar wel een democratische inborst hebben.

"De democratische macht moet terug naar mensen die wel door besluiten worden geraakt, maar niet vanzelfsprekend aan tafel zitten."

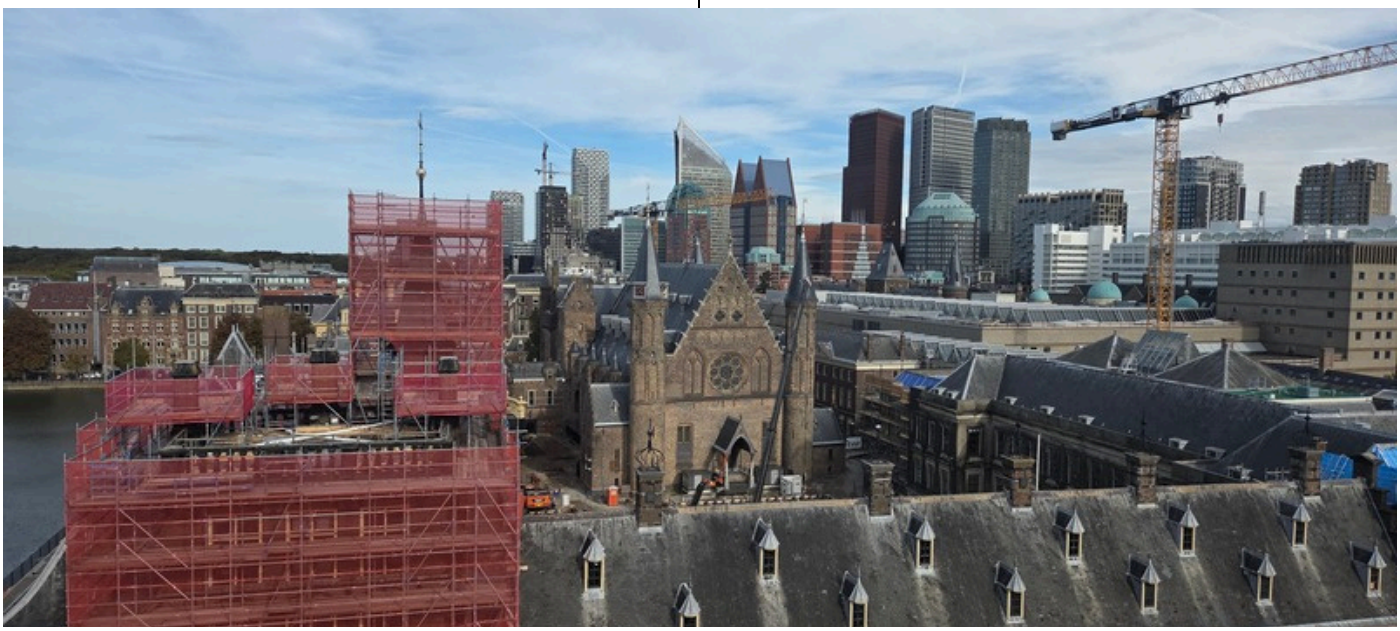

Stichting Wetenschappelijk Bureau Nieuw Sociaal Contract (WB-NSC)
info@wb-nsc.nl
Grote Koppel 12
3813 AA Amersfoort
www.wb-nsc.nl

ONDERZOEK EN REFLECTIE VOOR BELEID MET BETEKENIS

Het Wetenschappelijk Bureau voor NSC draagt bij aan de politieke inzet van Nieuw Sociaal Contract door de partij gevraagd en ongevraagd te voeden met nieuwe inzichten en beleidsvoorstellen. De blik overstijgt de dagelijks dynamiek van de Haagse politiek en is gericht op de duurzame oplossingen voor goed bestuur en bestaanszekerheid.